

: ČAS :

**Znanstvena revija
„Leonove družbe“**

Ljubljana : 1915

Letnik IX. Zvezek 6.

Tisk Katoliške Tiskarne.

Vsebina.

ČLANKI:

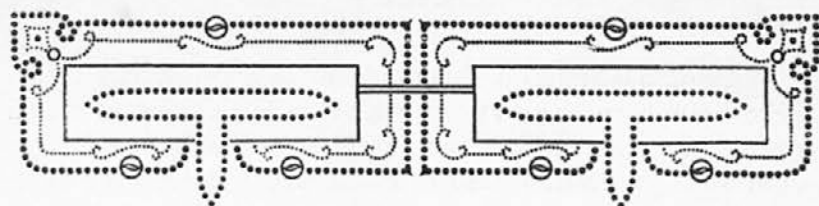
X.: Srednjeevropska državna zveza	297
Dr. Fr. Grivec, T. G. Masaryk	306
III. Masarykova politika in sociologija	306
IV. Masarykova metoda. — Osebnost. — Vpliv	314
V. Masaryk med Hrvati in Slovenci	320
Dr. Jos. Mal, Nov jezikovni zemljevid naše italijanske meje	325
Dr. Aleš Ušeničnik, Izpovedi konvertita	329
Dr. Jos. Mal, Iz dobe Tomaža Hrena	337
Dr. Janko Bratina, Goriško slovensko časopisje	340

OZORNIK:

Verstvo in kultura: Vojska in bodoče naloge. — »Hochland« o viru nemške moči. — Opat Weber o zvanju avstrijskih katoličanov. (A. U.) Dr. A. B. Jeglič: Mesija. (A. U.) — Socialno gospodarstvo: Carinska zveza ali kaj. (A. U.) — Pedagogika: Viktor Bežek: Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. B. Občno vzgojeslovje. (Fr. Ušeničnik.) — Beležke: Nova doba islama? — Grb avstro-ogrske monarhije. — Stoletnica »svete aliance«. — Literatura. — Glasnik »Leonove družbe«.

Ljubljana, 2. novembra 1915

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. List je ena izmed rednih letnih publikacij »Leonove družbe«. Letnina za »Čas« in druge redne publikacije L. D. znaša 6 K. Pošilja naj se na naslov: »Leonova družba« v Ljubljani.

Srednjeevropska državna zveza.

Spisal X.

Velike vojske so posledica dolgoletnih gospodarskih in kulturnih stremeljenj.

Največ dosedanjih vojska se je vršilo med posameznimi ali proti posamezni državi. Današnji boj pa presega že po velikosti vse dosedanje: danes se ne borita državi, danes se bore med seboj narodi, ljudstva, rase. Splošna vojna dolžnost je v današnjo vojsko potegnila vse plasti naroda in napravila vojsko narodno v pravem pomenu besede.

Od začetka vojske do danes opažamo, kako vsaka vojskujočih se držav s posebno paznostjo poudarja veliki pomen in idejo današnje svetovne vojske. Časopisje in brošure pa skrbijo, da se ta ideja širi povsod in prevzame tudi one plasti narodov, ki morda niso prežete od enakih idej o današnji vojski.

Iz časnikarskih poročil je znano, s kakimi idejami podkrepjujejo naši nasprotniki to vojsko: uničenje nemškega militarizma ter osvoboditev malih narodov nemškega imperializma.

Nasproti temu poudarja Nemčija, da hoče streti ruski carizem in uničiti angleško kramarstvo.

Poleg teh nekako negativnih idej stopa bolj živo na plan pozitivna ideja današnje velike vojske, ki dobiva vsak dan konkretnejše oblike na medsebojnih sestankih, dogovorih in v listih, t. j.: ustvaritev velike srednjeevropske državne zveze.

Ta ideja ni nova. Porodila se je v kulturni zgodovini nemškega naroda.

Poglejmo najprej njen postanek in zgodovinski razvoj, potem pa njeno obliko.

Nemška carinska zveza.

Prve začetke velikega nemškega gibanja nahajamo v drugi polovici 18. veka. Začelo se je pri pesnikih, razvijalo po pisateljih, zaokrožilo in izčistilo po filozofih: Schlegel, Hegel, zlasti Fichte.

V takozvani Sturm- u. Drang-periodi so začeli Nemci sanjati o nekem posebnem nemškem »jaz«, ki je različen od drugih narodov. Za njimi prišli romantiki so se še bolj poglobili v ta nemški »jaz«, v nemško dušo in začeli sanjati že o narodnih idealih, o političnem razvoju nemškega naroda. Iz romantike se razvijajoči klasicizem je te ideale očistil in jim dal gotove oblike zunanje enotnosti in skupnosti nemškega naroda.

Zibelka teh nemških idealov je tekla na sklonku 18. in 19. veka, od l. 1790—1815, tedaj nekako pred 100 leti, ko so Evropo pretresali podobni boji, kot jo pretresajo danes.

Za pesniki, pisatelji in filozofi so prišli državniki in politiki, ki so skušali te ideale nemškega naroda udejestviti. Vilhelm pl. Humboldt je začel propagirati misel združenja nemškega naroda; on je postavil zahtevo carinske zveze. Cela vrsta brošur je takrat širila misel carinske zveze, med drugim rekoč: »Ako se carinska zveza oživetvori, tedaj stopite, o knezi Nemčije, raz svoje prestole in postanete meščani kot vsi drugi.«

In kako naglo so se te zahteve nemškega naroda udejstvile v življenju!

Začelo se je močno gibanje po vseh nemških državah za popolno carinsko zvezo pod vodstvom Friderika Lista. In že po preteku par desetletij je postala po raznih prehodnih oblikah sredi 19. veka cela Nemčija združena v popolni carinski uniji.

Te ideje nemških romantikov, posebno pa politično-praktični zgled nemških držav je potegnil za seboj tudi našo državo. Mi Avstrijci smo — kot kaže zgodovina — v svojem kulturnem in političnem razvoju vedno stopali za Nemčijo in se naslanjali na Nemčijo. Tudi pri nas se je začelo pod ministroma Metternichom in Bruckom močno gibanje za pristop Avstrije v carinsko zvezo z Nemčijo.

Carinska zveza? To ni samo gola gospodarska skupnost obeh držav.

Kakor se je iz nekdanjih ločenih nemških kraljestev in kneževin potom medsebojne carinske zveze razvila mogočna nemška država, tako naj bi tudi iz carinske združitve Nemčije in Avstrije nastala nova srednjeevropska nepremagljiva država.

Minister Bruck je pisal l. 1850 v svoji brošuri, s katero je širil misel carinske zveze Avstrije z Nemčijo: »Erst der ganz Deutschland und Österreich umspannende Verein werde nicht bloß die Elbe, Weser, Ems, Oder ungeteilt und ganz sein nennen, er werde auch die Adria, wie die Nord- und Ostsee umschlingen, und das moralische Gewicht eines Millionen Menschen umfassenden Bündnisses, das politische Gewicht eines Handelsgebietes, wie die Geschichte kein gleiches kenne, werde bald das übrige erringen, was ihm zur Erfüllung seiner welthistorischen Aufgabe noch fehlt.«

In naš presvetli vladar je rekel nasproti knezu Bismarcku, da bi bila carinska zveza Avstrije in Nemčije kot spojitve materialnih interesov obeh teritorijev pogoj njihove evropske moči (Machtstellung).

In vendar vsa prizadevanja Avstrije, ves njen trud, tudi materialne žrtve, do katerih je bila pripravljena, niso vodile do uspeha. Južne nemške države so sicer podpirale stremljenje Avstrije, odločno se je pa protivila Prusija. Ta je bila pripravljena, raje razbiti nemško carinsko zvezo, kot pa privzeti Avstrijo vanjo. — Zakaj?

Knez Bismarck, ki je takrat že vodil Prusijo, se je nasproti avstrijskemu poslaniku grofu Rechbachu o tem tako-le izrazil: »Die Zolleinigung hielt ich für eine unausführbare Utopie wegen der Verschiedenheit der wirtschaftlichen und administrativen Zustände beider Teile. Die Schwierigkeiten, welche die Verschiedenheit der Lebensgewohnheiten und der Konsumtion zwischen Nord- und Süddeutschland schon innerhalb des Zollvereines bedeuten, müßten unüberwindlich werden, wenn beide Regionen mit den östlichen Ländern Österreich-Ungarns von derselben Zollgrenze umschlossen werden sollen. Ein gerechter, der bestehenden Konsumtion zollpflichtiger Waren entsprechender Maßstab der Verteilung würde sich nicht vereinbaren lassen; jeder Maßstab würde entweder ungerecht für den Zollverein oder unannehmbar für die öffentliche Meinung in Österreich-Ungarn sein.«

Tako je govoril knez Bismarck leta 1862. Ali so ga pri tem vodili res le goli narodnogospodarski razlogi; ali mu je šlo za to, da ohrani primat Prusije v nemški carinski uniji, — kar bi bilo po pristopu Avstrije zelo otežkočeno —; ali je pa šlo morda za nasprotstvo med vladarskima hišama: Habsburg-Hohenzollern — to vprašanje moramo pustiti nerešeno.

Kratko: to večletno nasprotstvo med Prusijo in Avstrijo je šlo tako daleč, da je privedlo do za nas nesrečne vojske l. 1866. Od tega časa se Avstrija ni več prizadevala, priti v carinsko zvezo z Nemčijo, temveč je šla popolnoma samostojno pot. Z Nemčijo je bila vezana kakor z drugimi državami le z običajnimi trgovskimi pogodbami.

Razvoj Nemčije do velesile.

Potom navedene carinske zveze so se strnile vse nemške države v močno gospodarsko in politično celoto. Narodno gospodarstvo je jelo процvitati, rasla je politična moč, začela se je porajati velika nemška država.

Za njo srečne vojske leta 1866 in 1870 so znatno povečale njeno ozemlje, pomnožile prebivalstvo in okrepile narodno gospodarstvo. Dale so nagib k novemu razvoju.

Pospeshevalo se je kmetijstvo, bujno se je razvijala industrija, neverjetno se je širila nemška trgovina. Vsled ugodnega gospodarskega razvoja se je silno množilo prebivalstvo. Naenkrat je stopila v ospredje svetovne politike velika Nemčija.

Ako bi še živeli stari nemški romantiki in filozofi iz sklonka 18. in 19. veka, bi videli uresničene svoje ideale velike Nemčije.

Silno naraščanje nemške industrije, ki je tudi po svoji kakovosti konkurirala z angleško, vedno večja gostota prebivalstva je začela siliti nemške državnike, da obrnejo oči po svetu, kje bo še prostora za one Nemce, ki ne najdejo kruha v domovini, in za industrijske izdelke, ki jih ni mogoče razpečati doma.

Vzporedno s to ekspanzijo narodnega življa in gospodarstva se je začela v duševnem svetu nova struja, ki je zajemala iz idej stare romantike. Poudarjal se je zopet narodni ideal; vsa vzgoja, veda in umetnost se je postavila na to stališče. Porajale so se ideje nemštva kot svetovne sile (Weltmacht).

Karl Lamprecht piše v »Kultur und Krieg«, str. 28, med drugim: »Wir leben mit unseren Gedanken nicht mehr in dem Reiche von 1870, sondern unsere Sehnsucht streckt sich vorwärts nach Neuem. Gedanken von Weltmacht, von einer Stellung mit an allererster Stelle unter den Völkern, die unseren Eltern noch vollkommen fernstanden, dringen langsam bei uns vor.«

In na strani 33 navedene brošure piše: »Hier also sind wir an der Stelle, wo wir in der neueren Zeit die erste große, unbe-

strittene, auch heutzutage von keinem unserer lieben Freunde bestrittene Stellung als führend oder jedenfalls zur Führung berufen unter den Völkern unter dem Himmel eingenommen haben.«

Tako so se Nemci koncem 19. veka kulturno in gospodarsko dvignili do neslutene višine.

Ali so postali tudi velesila?

Dr. K. von Winterstetten piše v svoji brošuri »Berlin—Bagdad«, München 1914, na str. 4.: »Weltmacht! Was bedeutet dieses Wort? Ein Reich, das in sich selbst alle weltpolitischen Notwendigkeiten besitzt. Solche sind die Sicherung der Volkswirtschaft durch eigenen Besitz 1. genügender Absatzgebiete, 2. ausreichender Bezugsquellen für die nötigsten Rohstoffe, insbesondere von Erzen und Baumwolle ... und 3. muß eine Weltmacht auf absehbare Zeiten genügendes Siedlungsland für den Volksüberschuß der herrschenden Nation zur Verfügung haben.«

Primerjajoč nemško državo v sedanji obliki z navedenimi pogoji velesile pride navedeni pisatelj — z mnogimi drugimi Nemci — do logičnega zaključka, da Nemčija danes še ni velesila, da ji nedostaja predvsem potrebnih kolonij.

Tiste kolonije, ki jih je Nemčija imela doslej (posebno v Afriki), niso daleč zadostovale za bujni razvoj nemškega naroda. V Ameriki so poleg tega zadeli ob močno konkurenco Amerikancev. Zato se je morala obračati pozornost nemških državnikov v zadnjih desetletjih za novimi zemljami, ki naj bi dajale Nemčiji surovin za njeno industrijo, sprejemale njene industrijske izdelke in dajale zadostnega prostora za one Nemce, ki ne najdejo v domovini zadosti kruha.

Ta ekspanzija nemškega duha in nemškega dela pa je zadela ob veliko nasprotnikov. Francozi so bili ljuti nasprotniki Nemcev že od l. 1870 in so iskali priložnosti, da dobe nazaj Alzacijo in Lotaringijo.

Anglija je čutila vedno bolj in bolj pritisk nemške konkurence na svetovnem trgu, saj so Nemci veliko svojih izvodov razpečavali v sami Angliji. Posebno naraščanje nemškega vojnega brodogradstva — je vzbujalo v Angliji pozornost in strah pred naraščajočo mlado silo Nemčije in sililo Anglijo, iskati na kopnem zaveznikov.

Našla jih je lahko, kajti naraščajoča sila in moč poedinca in države rodi zavist in nasprotstvo najbližje okolice. Tej zvezi

se je pridružila tudi Rusija, ne iz golega slovanstva, ki ne sme pripustiti premočne nemške države sredi Evrope, da ne postane njej sami nevarna, temveč morda bolj iz državnih ozirov. Turčija je bila vedno zvest zaveznik Nemčije in je stala čisto pod njenim vplivom. Ruske težnje pa silijo že dolgo za Carigradom in prostim izhodom na morje. Zato je morala priti Rusija v konflikt z Nemčijo in se je pridružila rada Angliji.

Tako se je začutila Nemčija obkroženo od samih močnih sovražnikov, ki so ogrožali njen prosti razvoj in njeno ekspanzijo, naraščajočo iz mlade sile nemštva.

Bismarck je kmalu zaslutil ta razvoj evropske politike in je kot protiutež ustvaril trozvezo, ki naj bi nakane nasprotnikov onemogočila, zajamčila prosti gospodarski in kulturni razvoj evropskih držav ter ohranila evropsko ravnovesje in z njim evropski mir.

Kmalu se je pa začelo kazati, da je Italija član trozveze le pod zunanjim pritiskom razmer, ne pa iz notranjega prepričanja in da bo ostala v trozvezi toliko časa, dokler ji bo to »kazalo«.

Pač pa je nasprotno postala zveza Nemčije in Avstrije vedno intimnejša in pristrčnejša, ker je ni narekoval le zunanji pritisk sovražnikov, temveč je izvirala iz notranjega čuvstva vladajočih narodov. Tako smo prišli vedno v ožjo politično zvezo z Nemčijo, ki je slednjič dovedla do vojaške zveze obeh držav.

Oblika srednjeevropske državne zveze.

Ali naj pri tej današnji zgolj vojaški skupnosti obeh držav ostane?

Že ves čas vojske se čujejo pri nas, posebno pa še v Nemčiji glasovi, ki stremijo za tem, da se iz današnje zgolj vojaške skupnosti obeh monarhij ustvari tudi ožja gospodarska in politična skupnost. Ustanovila so se razna društva, ki so si stavila nalogo, proučevati pota, po katerih bi bilo mogoče priti do trajne ožje vezi obeh držav. Vrše se medsebojni sestanki zastopnikov obeh držav, pišejo se v tem zmislu listi, brošure, knjige, vrše se predavanja itd. Nastala je že cela tozadevna literatura.

Mimogrede so ta stremljenja omenili tudi naši listi.

Kaka naj bo oblika te nove zveze, o tem so nazori raznih pisateljev različni. Različni so bili nazori v začetku današnje vojske od onih, ki so se po raznih debatah izkristalizirali v poslednji dobi.

Velikopotezno, določno in zaokroženo obliko take srednjeevropske državne zveze je podal berlinski profesor in tajni svetnik dr. Franc pl. Liszt. Izhodišče mu je mednarodno pravo.

Mednarodno pravo se ni moglo doslej uspešno razvijati in uveljaviti; med državami, ki so pristopile mednarodnopravnim pogodbam, ni bilo ožje organske zveze. Bil je le goli agregat, brez notranje zveze, brez enotne ali vsaj enake kulture, brez višjega skupnega interesa.

Da se mednarodno pravo uveljavi in udejstvi, je treba organizma držav, ki bodo imele zadostno silo, skupno pravo čuvati.

Po mnenju tega pisatelja ostaneta po današnji vojski nevarni evropskemu miru le dve državi, t. j. na zahodu Anglija, na vzhodu Rusija.

Anglija je prva svetovna velesila in bo hotela tudi po današnji vojski ohraniti ta svoj vpliv. Kajti ona ima ozemlja 33⁴ milijonov kvadratnih kilometrov, obsega in razpolaga z več kot 400 milijoni prebivalstva. (Vzeti moramo namreč Anglijo z vsemi njenimi kolonijami.) Njena posest in moč se razteza na vse dele sveta, ona je gospodarica svetovnih cest po morju.

Drugi tak kolos na vzhodu je Rusija. Tudi ona je in ostane po mnenju navedenega pisatelja svetovna velesila, ako bi tudi v današnji vojski izgubila velika ozemlja. Kajti njena celotna posest obsega 22³ milijonov kvadratnih kilometrov in šteje 170—180 milijonov prebivalcev.

Vsaka velesila teži naravno po ekspanziji, po povečanju svoje posesti, po utrditvi svojih meja. Zato bo i po današnji vojski, dasi bosta Anglija in Rusija znatno oslavljeni, še vnaprej ostala nevarnost za ravnotežje evropskih sil in vsled tega za evropski mir sploh.

Vsled tega je potrebna organizacija sil v srednji Evropi, ki bo mogla nuditi zadosten odpor nasproti Rusiji na vzhodu ter nasproti Angliji na zapadu.

Nemčija sama vsled svojega razmeroma malega ozemlja ter omejenega števila prebivalstva ni kos tej nalogi. Zato se morajo male države, ki so okrog nje, strniti z Nemčijo in pod vodstvom Nemčije v skupno zvezo, ki bo zadosti močna, da bo kljubovala ekspanziji Rusije in Anglije.

Jedro te srednjeevropske državne zveze tvorita Nemčija in Avstrija. Pozvani sta v to po enaki kulturi, po zemljepisni legi,

po vojaški moči ter politični zvezi (dvozveza od leta 1879). Še tesneje ju je združila današnja vojska, ki je dokazala, da je i v Avstriji državna misel udušila in nadvladala vsako narodno strem-ljenje; vse narodnosti so združene in prepojene od državne misli. »Heil dir im Siegerkranz« pojejo pri nas baje i one narodnosti, ki so bile prej proti zvezi z Nemčijo.

Vendar Avstrija in Nemčija po izvajanjih tega pisatelja še ne zadostujeta, da bi ustvarili velesilo. Njuno ozemlje obsega le 4 mi-lijone kvadratnih kilometrov in prebivalstvo šteje okrog 120 milijo-nov duš. Oboje je »verschwindend klein« nasproti velemoči Rusije in Anglije. Obema tudi nedostaja gospodarske samostojnosti, ker sta obe skupaj gospodarsko zavisni od drugih držav.

Zato je treba, da se temu jedru v srednji Evropi — Nem-čiji in Avstriji — pridružijo še ostale države in državnice srednje Evrope, da bo nova velesila segala od Ledenege do Sredozem-skega morja.

Priklopiti se morajo predvsem: Nizozemska, — Belgija je itak nemška —, Danska, Švedska in Norveška, Švica, Italija, Rumu-nija, Bolgarija, — Srbija bo itak podjarmljena —, in Turčija.

Vse te države in državnice bodo tudi iz lastnega interesa rade pristopile tej novi državni zvezi — meni pisatelj —, ker bo njihova samostojnost v vedni nevarnosti pred Anglijo, odnosno Rusijo.

Tako bo ta nova velika srednjeevropska državna zveza — kateri bodo sčasoma pristopile tudi Francija, Španija in Portugal —, obsegala nad 8 milijonov kvadratnih kilometrov sveta in štela nad 200 milijonov duš. Postala bo tudi gospodarsko neodvisna od drugih velesil, ker bodo zvezne države imele tudi mnogo kolonij. Zato bo lahko kljubovala Angliji in Rusiji, čuvala nad ravnovesjem evropskih sil in ohranila evropski mir.

Cela Evropa bo v bodoči državni konstelaciji razdeljena nekako na tri pasove: Rusija, Nemčija oziroma srednjeevropska unija in Anglija s svojimi kolonijami.

Ako hočemo k temu prišteti še ostale dele sveta, bo četrti pas združena Amerika in peti pas države na vzhodu pod vod-stvom Japonske.

V tej smeri se bo razvijala bodoča svetovna politika. Ena sila bo čuvala nad drugo in pazila, da se ohrani politično ravno-vesje in svetovni mir.

Kratko samo posnamem iz poteka raznih mnenj o zbližanju Avstrije in Nemčije po vojski, da se je prvotno takoj po začetku vojske stavila od obeh strani zahteva gospodarske in državne zveze. Kakor so razne države Severne Amerike ali razne države Nemčije združene med seboj v enotni državni zvezi, tako naj bi se združile tudi Nemčija in Avstrija in še druge države, ki se ji bodo prostovoljno ali nasilno priklopile.

Ko so se čustva na obeh straneh nekoliko ohladila in je začel po prvem navdušenju govoriti bolj razum, so se pokazale prevelike težkoče državni združitvi obeh držav in se je le še zahtevala gola carinska unija.

Pa tudi ta se je pokazala — ko so jo začeli natančneje proučevati — za težko ali celo neizvedljivo. Nemčija je predvsem industrijska država. S svojo industrijo stoji skoraj na prvem mestu v Evropi, dočim je naša avstrijska industrija šele v povojih. Pa tudi agrarci niso bili s carinsko unijo zadovoljni, ker obdelujejo v Nemčiji polje pod čisto drugačnimi pogoji kot pri nas. (Podrobneje je pisal o tem vprašanju dunajski profesor Philippovich.)

Tako se je po treznejšem preudarku pri nas in v Nemčiji opustila tudi misel carinske unije in je ostalo slednjič pri zahtevi, kot je jo formuliral pl. Matlekovits (Neue Freie Presse z dne 24. aprila 1915): »Die freundschaftliche und gutgemeinte Vertragspolitik ist heute die einzig mögliche Form der wirtschaftlichen Annäherung.«

Tako vidimo, da se danes življenje razvija silno hitro: ob naših mejah črtajo naši vojaki z mečem in krvjo meje naše domovine, doma pa kujejo politiki in državniki nove oblike družabnega življenja.

Kakor se pa na eni strani izpreminja mejna črta naše domovine, tako se tudi doma izpreminjajo in čistijo nazoni. Od državne zveze z Nemčijo smo prišli v kratki dobi preko carinske zveze do navadne prijateljske pogodbene politike.

Mi se držimo slej ko prej trdno vedno istega ideala — ne oziraje se na trenutne politične pojave v listih — močne, velike, konsolidirane in vsem pravične Avstrije.

T. G. Masaryk.

Dr. F. Grivec.

(Konec.)

III. Masarykova politika in sociologija.

Masaryk kot teoretični filozof ni velik. Pozitivna stran njegove teoretične filozofije je razmeroma siromašna. Veliko več bistroumnosti, samostojnosti in doslednosti razodeva v uporabi teoretičnih modroslovnih načel na aktualna, kulturna, politična in socialna vprašanja. Več let je samo z vseučiliške katedre posegal v socialno vprašanje in v dnevno politiko. Ko si je s svojim znanstvenim delovanjem pridobil tal med občinstvom, je stopil s katedre v politično areno ter začel nastopati kot agitator in poslanec. Od leta 1907 dalje se je sploh posvetil političnemu delovanju.

Masaryk sam večkrat ponavlja, da vse življenje presoja »sub specie aeterni«, mi bi rekli: načelno. Tako tudi v politiki zahteva jasnih in trdnih načel. Zatorej je potrebna temeljita politična izobrazba. Politika je le potem uspešna, če je osnovana na pravilni politični teoriji; politična praksa mora imeti dobro preudarjeno teoretično podlago; politika je uporaba politične (socialne) in splošne izobrazbe.¹ Politika torej ni samo praksa, ampak tudi veda.²

Politika je v notranji zvezi s sociologijo, je »praktična sociologija«.³ Sociologija pa je v zvezi ne samo s politiko, ampak tudi s filozofijo, je del filozofije, je sploh ena najvažnejših in najpotrebnejših znanstvenih strok, ter bi se morala sprejeti v šolski učni načrt.⁴ Kot znanstvenik in politik je Masaryk vedno tudi sociolog. Sicer je spisal obširno knjigo o socialnem vprašanju (*»Otázka sociální«*, 716 str.), a v tej knjigi je malo pozitivnega, marveč, kakor pove podnaslov, le kritika Marxovega socialnega sistema (marksizma). Torej ne preostaja drugega, kakor da poiščemo Masarykove socialne ideje, raztresene v različnih, zlasti političnih spisih. Zato bom njegove socialne nazore omenjal mimogrede, ko bom govoril o njegovi politiki.

¹ Česká otázka² (Praga 1908) 107; 155—158 in večkrat v drugih spisih.

² Základové konkrétné logiky § 67. Politika vědou a uměním (článek v české politické encyklopedii »Česká politika« I.).

³ Základové konkrétné logiky § 67.

⁴ O. c. § 65—70.

Kakor o drugih predmetih, tako Masaryk tudi o politiki ne razpravlja sistematično, ampak zgodovinsko in kritično. Zlasti obširno in pogosto razpravlja o češki politični in kulturni zgodovini, raziskuje vodilne ideje češke zgodovine in ostro ocenja preteklo in sedanjo češko politiko. Glavno njegovo politično delo je že navedena »Češská otázka«. V njej je Masaryk razložil in utemeljil svoj politični Credo, po katerem strogo in dosledno presoja češko preteklost in sedanost. O češki daljni preteklosti razpravlja v brošuri »Jan Hus« (3. izd. Praga 1903), o bližnji preteklosti v obširni knjigi o svobodomiselnem politiku Havličku (Praga 1896), o sedanosti v knjigi »Naše nynější krise« (poglavitno poglavje te knjige je ponatisnjeno v 2. izd. »Č. otázke«) in v svojih časopisih »Čas« in »Naša Doba«, a povsod nahajamo bistveno iste nazore kakor v »Č. otázki«.

Vodilna Masarykova politična načela so: svobodomiselnost, evolucija, humaniteta, demokracija in realizem.

Masaryk je najradikalnejši zastopnik svobodomiselstva. Sicer vedno poudarja važnost verske ideje, a njegovo verstvo je zgolj subjektivno, v ostrem nasprotju z objektivnim verstvom in nasprotno vsaki verski ali cerkveni avktoriteti. Objektivno verstvo, ki se nujno naslanja na avktoriteto, je po njegovem mnenju nujno absolutistično, je podlaga verskega in državnega absolutizma, je suženjsko in celo nemoralno. »Vsak misleč in odločen človek nujno prihaja s cerkvijo teoretično in praktično navzkriž; posledica je npravni in cerkveni indiferentizem ter jezuitizem«. ¹ »Duhovstvo nujno vodi do varanja samega sebe, do neodkritosti in hinavščine«. ² Zatorej »zrušimo duhovstvo in cerkev«, borimo se proti vsaki zvezi med cerkvijo in državo. Bojujmo se za neomejeno versko svobodo, za prostovoljno npravno in versko združenje. ³ V češki politiki zahteva vrnitev k reformaciji husitov in »Čeških bratov« in k nadaljevanju reformacije v duhu svobodomiselne evolucije. V avstrijski politiki zahteva ločitev cerkve od države in popolno svobodo (posebno vseučilišč) od vsakega cerkvenega vpliva. ⁴ Srdito napada liberalne in razne »napredne« stranke, ker

¹ Naši zapiski 1904/5, str. 135.

² Naši zapiski 1904/5, str. 138.

³ Naši zapiski 1904/5, str. 69.

⁴ M. je v znani Wahrmundovi aferi nastopal v parlamentu in drugod kot bojevnik za »svobodno znanost«. Spisal je brošure: Freie wissenschaftliche und kirchlich gebundene Weltanschauung. Kir-

so v verskem oziru preveč polovičarske in se premalo dosledno borijo proti katoličanstvu. V tej točki Masaryk ne pozna niti obzirnosti, niti kompromisov. Prav takšno mora biti naše stališče proti Masaryku. Nam v bodrilo Masaryk priznava, da ima »klerikalizem« vsled svojega verskega stališča trdno podlago med ljudstvom in da mu morajo polovičarske liberalne in naprednjaške stranke nujno podleči (Č. otázka 166 i. dr.). — V drugih Masarykovih vodilnih idejah je marsikaj zdravega in poučnega.

Radikalno svobodomiselnost dosledno vodi v revolucijo in anarhijo ter je navadno z njo v zvezi. Masaryk pa nasprotno odločno brani načelo mirne evolucije, je za miren razvoj v nasprotju z revolucijo. Ako hoče revolucija doseči kaj takega, za kar občinstvo in razmere še niso dozorele, potem bo gotovo brezuspešna; ko pa občinstvo in razmere dozori, potem se cilj s popolno gotovostjo doseže po mirni evoluciji. Torej je potrebna »revolucija glav in src«; to revolucijo neti Masaryk z znatnim uspehom. Masaryk je sploh proti vsakemu nasilju, proti nasilni in negativni politiki in proti naglim skokom; obsoja radikalizem, obstrukcijo, pasivno abstinenčno politiko, strastno opozicijo, draženje vlade in strank. Pametna politika mora delati trezno, mirno, previdno, korak za korakom. Ustava daje dosti svobode, da si s poštenim mirnim delom priborimo svoje pravice (Č. otázka 145 i. dr.).

Smer in sredstva razvoja kaže humaniteta. Masarykova humaniteta nam je deloma že znana (gl. »Čas« str. 254). V imenu humanitete se vnema za »čisto človečnost« ter se bori proti ka-

chenpolitische Bedeutung der Wahrundaffaire. Wien 1908. — Věda a církev (Wahrmundova afera). Praga, »Čas« (brez letnice). — Za svobodu svědomí učení. Praga »Čas« (brez letnice). — V svojih spisih in govorih toži, da je Avstrija preveč »klerikalna«, da je Dunaj (centralna vlada) popolnoma »klerikalna«.

Masarykova svobodomiselnost in humaniteta (»čista, naravna človečnost« v nasprotju z nadnaravnim krščanstvom in cerkvijo) je zelo sorodna s framonstvom. O tem sorodstvu priča tudi Masarykova udeležba pri svetovnem kongresu za »svobodno krščanstvo in verski napredek« v Berlinu (5–10. avgusta 1910). Berlinska velika loža »Royal York« je pripravljalnemu odboru brezplačno ponudila svoje prostore za shod. A ta ponudba je bila odklonjena, najbrž zato, ker se shoda niso udeležili samo frasoni, ampak tudi taki, ki nočejo pristopiti k frasonski organizaciji, vsaj očitno ne. Zdi se, da Masaryk s svojo krepko individualnostjo ne bi mogel vztrajati v frasonski organizaciji. Cf. Fünfter Weltkongress für freies Christentum u. religiösen Fortschritt 5–10. August 1910. Protokoll der Verhandlungen. Berlin 1911. I. zv. str. 9; 19; 31.

toliški Cerkvi. V imenu humanitete zahteva ljubezen do vseh ljudi, spoštovanje do človeka, izpopolnjevanje človeške narave po umski izobrazbi (teoretična stran humanitete) in po moralnosti (praktična stran humanitete). Za uspešno politiko so potrebni ne samo izobraženi voditelji; po načelih humanitete se mora uspešna politika naslanjati na izobražene in politično zavedne široke mase (Č. otázka 107 i. dr.). Torej je treba ljudstvo izobraževati, skrbeti za šolstvo in druge kulturne naprave. A prav tako je treba ljudstvo vzgajati v poštenosti, kreposti, duševni plemenitosti, krepiti moralno silo (Č. otázka 130 i. dr.). Načelo humanitete zahteva, da ne samo v zasebnem, ampak tudi v političnem življenju in delovanju velja pravičnost, poštenost, resnicoljubnost. Proč z dvojno moralo! Kdor ni pošten v javnem življenju, tudi v zasebnem ni čist. Proč z vsakim nasiljem!¹ Nasilje je v nasprotju s humaniteto.

V notranji zvezi s humaniteto je demokracija. Široke mase, ki so bile prej izključene od politike in kulture, morajo biti deležne političnih pravic in kulturnih dobrot. Politika in izobrazba se mora socializirati, demokratizirati. Treba je razsvetliti in ogreti glave in srca vseh, dati duhu moč nad materijo, premagati samoljubje. Socialno vprašanje je torej vprašanje moralnosti ali nemoralnosti, dejavne humanitete ali samoljubnega nasilja (Č. otázka 192 i. dr.).

Vsa ta načela pa strinja realizem kot znanstvena in politična smer ali metoda. Masaryk se ne brani tega imena, ki se je nadelo njegovemu znanstvenemu in političnemu delovanju, ampak še z veseljem ga podrobneje pojasnuje in utemeljuje. Realizem se na kulturnem in političnem polju bori za resnico in za trezno presojevanje dejanskih razmer v nasprotju z utopijami in romantiko, za kritično samospoznanje proti samoprecenjevanju. Vedno in povsod nas mora voditi trezna in nesebična ljubezen do resnice. Priznajmo resnico, naj bo še tako grenka. Resnica ne more škoditi niti poedincu niti ljudstvu, resnica more le koristiti. Pojdimo stvari do jedra, vzemimo jo, kakršna je. Realizem zahteva, da se v nasprotju s humanitarno zgodovinsko izobrazbo bolj gojijo in širijo »realne« znanosti, prirodoslovje, socialne in

¹ Masarykova »Naša Doba« (1914, str. 868) piše o sarajevskem zločinu: »Kar se je 28. junija zgodilo v Sarajevu, to ne more biti slovanska politika, zakaj dobra slovanska politika zlasti na Balkanu ne sme poznati sovraštva in atentatov. Balkanski Slovani so se rešili turškega jarma in morajo že končno začeti biti Slovani in nehati biti Turki.«

politične znanosti. Ne ozira se samo na nemško kulturo, ampak tudi na angleško, francosko in rusko; sploh dela za poglobitev znanstvene izobrazbe in za razširjenje obzorja. V znanosti in politiki se bori proti romantičnemu povelečevanju preteklosti, sploh pobija pretirani historizem in zahteva, da se preteklost podreja sedanjosti in osvetljuje s sedanjostjo. Sili k samoobtožbi; bojuje se proti mrtvi (zgodovina) in živi laži. Nasproti lagodnemu podjarjanju zgodovinskega prava brani prednost naravnega prava (Č. otázka 132—147 i. dr.).

Navedena politična načela dosledno zahtevajo prednost notranje politike (v ožjem pomenu notranje) pred zunanjo politiko. Politika se mora naslanjati na zavedno in moralno zdravo ljudstvo. Umski in moralni preporod je torej nujno potreben. Sploh se politika precenjuje. Od politike se pričakuje preporod in rešitev ljudstva, a ravno nasprotno je resnično. Politična samostojnost, politične pravice še niso vse; saj tudi politično samostojni in privilegirani narodi propadajo. Poglavitno je duhovna in kulturna samostojnost. Politično življenje je le majhen del duhovnega življenja (Č. otázka 110). Treba nam je značajnih in mislečih mož. Nobena zunanja organizacija nas ne more rešiti, če nimamo notranje sile (Č. otázka 202). Zlasti mali narodi ne morejo zmagovati s fizično silo, temveč le z notranjo duhovno in moralno silo, ne s krvjo in mečem, ampak s plugom, ne s smrtjo, ampak z življenjem; torej nas more rešiti le izobrazba, krepost in vztrajna volja pod vodstvom razuma (Č. otázka 127).

Masaryku se pač pozna, da je študiral socialno vprašanje. Tudi krščanski socializem mu ni neznan; že kot dijak se je seznanil s krščansko socialnimi idejami. Leona XIII. imenuje »modrega politika na papeškem prestolu« (Č. otázka 196). A načelno versko stališče mu brani, da bi se pridružil krščansko-socialnim politikom. Rajši se brati s socialnimi demokrati.

Kakor vse filozofične sisteme, tako kritizira Masaryk tudi vse socialne teorije in politične stranke. Najbolj blagohotno ocenja socialno demokracijo. Obsoja sicer filozofično in sociologično podlago (Marx i. dr.) socialističnega programa, ker je osnovana na materializmu. Toda to filozofijo je delavstvu vsilila socialna krivičnost in praktični materializem njegovih nasprotnikov. Politične in socialne zahteve socialnih demokratov so pa po večini opravičene. Socialni demokraciji se po krivici očita mednarodnost in brezdomovinstvo. Meščanstvo ni prav nič bolj na-

rodno kakor delavstvo. V avtonomistični organizaciji čeških demokratov je jasno izraženo narodno stališče nasproti centralistični nemški demokraciji (Č. otázka 193—196).

Masaryk podpira socialiste ne samo teoretično, ampak tudi praktično; vedno se je udeleževal delavskega gibanja. Rad zahaja med delavstvo, predava v socialističnih društvi in govori na shodih. Socialnim demokratom s ponosom pripoveduje, da je tudi sam delavec in proletarski sin; trdi, da morejo češki narodni problem rešiti le delavci. Delavci so mu hvaležni in ga z navdušenjem pozdravljajo. Med socialnodemokratičnimi teoretiki pa nima pristašev, ker zameta njih gospodarsko-zgodovinski materializem in racionalizem in zahteva pred vsem notranjo osebno reformo (»revolucijo glav in src«) in stoji na verskem stališču. Demokratično delavstvo pa predvsem zahteva stvarnih izprememb in se ne more sprijazniti z »nepopolnim, nesistematičnim in težko umevnim« Masarykovim verstvom (Masarykovi 223—229).

Ravno nasprotno sodi o liberalizmu. Kakor ob vsaki priložnosti napada katoliško Cerkev, ker je načelno nasprotna njegovim načelom, prav tako neutrudno in vztrajno napada liberalizem, ker je breznačelen. V katoliških vrstah bi težko našli tako srditega nasprotnika liberalizma, kakor je Masaryk. To vam je pravcati Mahnič v svobodomiselni obleki. V začetku svojega političnega delovanja je upal, da se bo mogel na podlagi svobodomiselstva sporazumeti z liberalnimi mladočehi ter je vstopil v mladočeški klub (1890). A kmalu je spoznal, da je »liberalcem svobodomiselstvo samo puhla fraza«; izstopil je iz mladočeške stranke (1893) ter napovedal boj liberalizmu.

Zelo krepka in neusmiljeno brezobzirna karakteristika liberalizma se nahaja v Masarykovi knjigi o Rusiji.¹ Liberalizem je bil v 18. stoletju kulturen in svobodomiseln; v 19. stoletju se je pa prelevil. Liberalec 18. stoletja je čital knjige in umeval ideje, liberalec 19. in 20. stoletja pa čita časopise in porablja stare liberalne fraze kot geslo za samoljubne koristi. Liberalizem ni več napreden, ampak čudna mešanica naprednjaštva in nazadnjaštva. Na vseh poljih je polovičarski; povsod dela kompromise v praksi in teoriji. Govori o svobodi, a obožuje državno vsemogočnost, obeta narodom svobodo, narodnost proglašja za vodilno načelo,

¹ Zur russ. Geschichts- und Religionsphilosophie II 383—395. — Cf. Č. otázka 104—107; 165—181.

a tepta male narode. V umskem oziru je delitantsko površen. Kot politična stranka je negativen, nesamostojen, brez energije in iniciative. Sploh breznačelnost, »kodificirano polovičarstvo«, »sola inconstantia constans« (dosledno nedosleden). Glede na krščansko religijo in moralo sodi, da je za ljudstvo koristna, a sam se je ne drži, ampak jo smeši (Voltaire). Ravna se po načelu »mundus vult decipi, ergo decipiatur«. Bog novejšega liberalizma je zlato tele.

Zato Masaryk priznava, da je boj katoliških strank proti takemu liberalizmu opravičen in uspešen. Vendar pa je kljub temu najodločnejši nasprotnik katoliške politike, ker se mu zdi nevarnejša kot liberalna.

V češki politiki zahteva vrnitev k češki reformaciji in nje izpopolnitev v svobodomiselnem duhu. Hus je bil popoln po svoji moralni strani, po svojem nauku pa nepopoln; oznanjal je moralno reformo, a ni učil novega nauka. Znal je za svoje ideje umreti, ne pa živeti. Husitstvo (Žižka) in reformacija je propadla, ker ni bila dovolj dosledna, ni imela jasnih in trdnih načel ter se je zatekala k nasilju. Najpopolnejši reformator je Chelčický, ustanovitelj »Čeških bratov« (Č. otázka 184—190). Češka slava in velikost je verska; smisel češke zgodovine je svobodomiselna verska ideja. Zato morajo vse češke stranke stati na svobodomiselni verski podlagi. Torej smrt mladočeškemu liberalizmu, ki v verskem indiferentizmu prezira versko idejo in je v svojem svobodomiselstvu nedosleden! Smrt katoliškim strankam, ker so v načelnem nasprotju s češko reformacijo in z Masarykovo religijo!

Po vzoru Palackega je Masaryk odločno za krepko, vsem narodom pravično, a versko svobodomiselno Avstrijo. Češka bodočnost je združena z bodočnostjo Avstrije. Nujno je potrebna sprava med Nemci in Čehi. Ta narodna sprava bi prerodila Avstrijo.

V narodnem vprašanju je Masaryk res zmeren realist. Odločno obsoja narodni fanatizem in šovinizem. Napačno in škodljivo je svoj narod oboževati in idealizirati, prednosti tujih narodov pa prezirati. Izvoljenih narodov ni. Odločilne so narodove ideje, duh, značaj; jezik je samo sredstvo. Politična zgodovina torej še ni vse narodovo življenje. Vsi narodi se razvijajo, na vse narode vpliva okolica, narava, lega. Narodnost ne more biti merilo resnice in moralnosti, ozirati se moramo na vse človeštvo. Slovanom so Germani po značaju najbližnji (Č. otázka 58—61).

Napačno in škodljivo je čuvstveno slovanstvo. Slovanstva sploh ni, ampak so le Slovani, Čehi, Rusi, Poljaki i. dr. Ne dajmo se voditi od čuvstva, marveč študirajmo posamezne slovanske narode. Politično rusofilstvo je napačno in škodljivo. V teh vprašanjih je Masaryk na raznih mestih zapisal mnogo zdravih misli. Kdor pozna razmere poedinih slovanskih narodov (Masaryk jih pozna razmeroma jako dobro), mora zares obsojati čuvstveno nekritičnost v teh vprašanjih. Čas bi že bil, da bi nehala lahkomišelnost diletantstva in da bi popolnoma izginila ona domišljava ignorančnosti, ki misli, da so vsakemu Slovanu že vrojene ideje o drugih Slovanih in da je Slovan že zato, ker je Slovan, poklican in zmožen presojudati in reševati vsa slovanska vprašanja.

Glede na zunanjo politiko je Masaryk prepričan, da je uspešna zunanja politika možna le na podlagi zdrave notranje politike. Najprej je treba urediti domače razmere. Sicer pa zlasti iz kulturnih ozirih zahteva, da se Čehi in drugi mali narodi zanimajo za večje narode in se z njimi seznanjajo. Mali narodi si morajo prizadevati, da ostanejo v stiku z vesoljnim človeštvom in postanejo dobri »svetovni državljani«.

O Masarykovi balkanski politiki je težko soditi, ker je o njej povedal malo pozitivnega.¹ Marsikaj bi se dalo ugibati, a v sedanjih razmerah ne kaže. Masaryk se je zelo vtikal v zagrebški veleizdajniški in njemu sledeči Friedjungov proces (1909). Takrat je prišel v stik z mnogimi vplivnimi Srbi. Večkrat je potoval v Belgrad. Po svojih hrvaških učencih in morebiti še na kak drug način je znatno vplival na jugoslovansko »nacionalistično« gibanje. Svobodomiselno srbsko pravoslavlje mu je načelno gotovo simpatično. Načelno bi gotovo želel rešitev jugoslovanskega vprašanja v protikatoliškem zmislu. Kako je njegovo politično stališče, to je druga stvar.

Masaryk je brez dvoma politično zelo izobražen. A kakor nima filozofičnega sistema, tako tudi ne politične stranke. Kot poslanec je osamljen. V državnem zboru je on edini realist (do l. 1911 je imel poleg sebe svojega zvestega prijatelja vseučiliškega prof. Drtina). Druži se s samostojnejšimi svobodomiselnimi (sedaj dva »državnopravna« poslanci in dva moravska »lidovca«) in

¹ Gl. »Čas« 1915, str. 99. V tam navedenem predavanju je večkrat namignil, da Avstrija težko rešuje balkansko vprašanje, ker je »vladajoči Dunaj katoliški in klerikalen«.

s socialističnimi poslanci. Je torej res brez stranke, a ni brez vpliva. S svojim praktičnim in teoretičnim političnim delom si je pridobil vpliv in ugled na avstrijskem severu in jugu ter celo preko avstrijskih mej.

IV. Masarykova metoda. — Osebnost. — Vpliv.

Masaryk pravi, da njegov znanstveni in politični realizem ni sistem ali stranka, ampak samo znanstveni nazor, samo smer in metoda, ki nam kaže pot k resnici in nas nagiblje, da brez strahu iščemo in priznavamo resnico. Glavno pravilo te metode je, da vedno in povsod spoznavamo stvari in njih jedro.

Masarykova metoda sama na sebi ne bi bila posebno napačna. A napačno je, da se Masaryk zadovolja s samo metodo in noče ali ne more zgraditi celotnega filozofičnega sistema in ne ustanoviti vzorne politične organizacije in stranke. V tem je zelo soroden s filozofičnim relativizmom (evolucionizmom) in pragmatizmom¹ (gl. letošnji »Čas« 254). Kakor relativizem in pragmatizem, tako tudi Masarykova metoda dosledno vodi k skepticizmu.

Masaryk ni obstal pri golih besedah, ampak svojo metodo z veliko vztrajnostjo tudi praktično izvaja na literarnem, znanstvenem in političnem polju. Povsod postopa metodično in je res že večkrat pripomogel resnici do zmage. Začel je na literarnem in znanstvenem polju. V družbi s profesorjem Gebauerjem i. dr. je nastopil proti pristnosti kraljevodvorskih in zelenogorskih rokopisov (1886) ter je naposled zmagal, dasi je bilo občinstvo zaradi tega boja proti njemu in drugovom skrajno ogorčeno. Z znanstvenim in literarnim delom je polagoma in metodično pripravljaj podlago za svoj politični realizem.

V politiki dosledno svojim znanstvenim nazorom ni nastopil z novo politično stranko, ampak je hotel sodelovati pri drugih svobodomiselnih političnih strankah in s praktičnim sodelovanjem pripomoči, da bi stranke sprejele njegovo realistično metodo. Vstopil je v mladočeško stranko (1890—1893), a kmalu se je pokazalo, da se Masarykova metoda ne da kar tako vcepiti organiziranim političnim strankam. Masaryk je izstopil iz mladočeške stranke in moral naposled, proti svoji prvotni nameri in v nasprotju

¹ Amerikanski pragmatisti prav tako kakor Masaryk trdijo, da ne oznanjajo novega svetovnega naziranja, ne učijo novega sistema, ampak samo novo metodo, ki naj bi veljala za vse filozofične sisteme.

s svojim teoretičnim načelom, ustanoviti (1900) »napredno ljudsko stranko« (to prvotno ime se je že skoraj pozabilo, ostalo je krajše ime: »realisti«). A vedno še zatrjuje, da hoče sodelovati pri vseh svobodomiselnih strankah ter delati za združenje vseh teh strank.

Kakor sem že omenil, je Masaryk kot filozof in kot politik precej osamljen, a vendar ima velik vpliv. K temu je veliko pripomogla njegova osebnost. Masaryk je zelo krepek in v mnogo-terem oziru prikupen značaj; je zares markantna osebnost. Svoja teoretična načela skuša povsod praktično izvajati in po njih živeti. Pri vsem svojem delovanju zastavlja celo svojo osebnost. Hkrati je mislec in bojevnik. V vsem svojem znanstvenem in političnem delovanju je energičen, vztrajen in požrtvovalen, v občevarstvu pri- jazen in potrpežljiv. Pripravljen je poslušati dokaze svojih načelnih nasprotnikov in jim, če ga prepričajo, pritrditi.¹ Ne more se mu odrehati poštenost, odkritost in ljubezen do resnice. Vsakemu mora imponirati njegova mnogostranska izobrazba in njegovo široko ob- zorje. Glede na njegovo osebnost se skladajo vsi njegovi častilci (v zborniku »Masarykovi«), in to nekaj pomeni, zakaj sicer si nje- govi častilci v mnogih važnih vprašanjih med seboj nasprotujejo in tudi svojemu učitelju v važnih vprašanjih ugovarjajo. V tem zmislu moramo umevati profesorja Krejčija, ko trdi, da je Masaryk zato velik filozof, ker je velik človek, velika osebnost; ker svojo filo- zofijo ne samo uči, ampak jo tudi živi, v vsem svojem življenju ostaja v popolni harmoniji s svojimi nazori ter jih izvaja z ne- zlomljivo voljo (Masarykovi 44). Podobno ga slavi profesor Drtina kot političnega učitelja in voditelja (Masarykovi 201).

Krepka markantna osebnost, občudovanja vredna široka iz- obrazba ter kritična spretnost je Masaryku pripomogla do znatnih uspehov. Njegova realistična metoda je (če smemo verjeti soglas- nemu pričevanju njegovih častilcev) zmagala in se uveljavila na literarnem in političnem polju; njegovi nazori so vplivali na vse stranke in na vse javno življenje.

Zlasti je Masaryk vplival na vseučiliško mladino in po mladini na javno življenje. Do svojih slušateljev je bil vedno prijazen in demokratičen. Kot vseučiliški docent na Dunaju je svojim učencem prirejal čajne večere.² V Pragi je v svojem znan- stvenem seminarju najprijazneje občeval z akademiki ter jih vabil

¹ V parlamentu se je večkrat dal prepričati od dokazov naših vodi- teljev dr. Šusteršiča in Kreka ter je z njima potegnil.

² Masaryk je navdušen abstinent.

tudi na svoje stanovanje in jim prirejal prijetne večerne sestanke, h katerim so prihajali tudi nekateri drugi vseučiliški profesorji (Kaizl, Seydler, Gebauer). Profesor Drtina misli, da so imeli ti večeri velik pomen za češki realizem (Masarykovi 248—250). Sploh je vedno rad z veliko prijaznostjo in potrpežljivostjo zasebno občeval z akademiki. Umevno je, da je tako izredna prijaznost osvajala mlada srca in duhove. Vrhutega je mladini imponiral s svojo univerzalno izobrazbo, s svojo kritično spretnostjo in z vsem svojim nastopom; njegova predavanja so bila zanimiva, ker se je vedno dotikal aktualnih vprašanj, posegal v leposlovje, kulturno zgodovino in sociologijo, dotikal se slovanskih vprašanj in pokazal izredno poznanje slovanskih razmer, svoje nazore uporabljal na praktična vprašanja in na javno življenje ter zajemal res iz življenja. Masarykovi častilci ponovno govorijo o sugestivni moči njegove osebnosti.

Oblika in metoda Masarykovih predavanj je zelo ugajala mladostnemu ponosu akademične mladine. Dasi je vedno poudarjal svoje načelno stališče, je vendar mišljenju svojih slušateljev dovoljeval veliko svobodo ter jih vnemal k samostojnemu razmišljanju: »Jaz mislim, kolikor morem videti, soditi; mogoče, da se motim i. t. d.; mislite sami o stvari, presodite stvar kritično, razpravljajte o njej samostojno na svojo odgovornost; morebiti pridete do drugačnih zaključkov.« Kako ne bi to ugajalo mladinskemu ponosu, samoljubju, individualizmu!

Masaryk je brez dvoma začrtal globoke brazde v mišljenje akademiške mladine in v češko javno in kulturno življenje. Vprašanje pa je, če je bil njegov vpliv koristen ali škodljiv, pozitiven ali negativen. Vsa njegova metoda je tako prikrojena, da podira stare zgradbe in sisteme, a ne gradi novih. Govori sicer o ljubezni do resnice, o spoznavanju stvari in njih jedra,¹ a vse izvršuje negativno kritično. Obširno govori o tem, kaj in zakaj ni pravilno, malo pa o tem, kaj je pravilno. Sploh na vseh poljih Masarykovega delovanja pogrešamo pozitivne strani, dasi veliko govori o potrebi pozitivnega dela. Pravkar navedene njegove besede, s

¹ To načelo njegovega političnega in splošnoznanstvenega realizma se ne sklada z njegovo teoretično filozofijo, ki uči, da je naše spoznanje in znanje samo verjetno, ne pa popolnoma gotovo, in da stvari ne spoznavamo do dna. V praktičnem in splošnoznanstvenem delu pač zmaga zdravi človeški razum, ki priča proti skepticizmu; v strokovni filozofiji pa gospoduje duh moderne po skepticizmu okužene filozofije.

katerimi je rad spremljal svoja vseučiliška predavanja, nujno nagibljejo k skepticizmu. Torej smemo pritrditi večini njegovih častilcev, ki se skladajo v tem, da je njegov vpliv predvsem negativen in razdiralen, da je več porušil kot zgradil.

Masaryk je kot znanstvenik in politik, na vseučilišču in v javnem življenju pač tudi pozitivno vplival, dramil k mišljenju, k resnosti in požrtvovalnosti, budil veselje do umskega in socialnega dela, bistril pogled za aktualna vprašanja, podiral malike javnega mnenja, razdiral kult osebnosti in nekritično oboževanje preteklosti. A ta vpliv se pozna le pri samostojnejših in nadarjenjših učencih bistrega uma in krepke volje, zlasti pri učencih, ki so kaj več z njim občevali. Pa še med temi si Masaryk ni vzgojil doslednih privržencev svojih teorij, ampak le privržence, ki so po njem našli sebe (prof. Krejči v Č. Mysli 1910, str. 101) in ki svojega učitelja pač spoštujejo, a ga vendar tudi kritizirajo.

Na učence slabejših duševnih zmožnosti in slabotnejše volje pa je vplival zelo kvarno. Mnogi so se naučili samo, kako se njihov »mojster odkašljuje«. Z dolgo vrsto nerešenih problemov jim je obteževal razum in jim mešal pojme, da so nazadnje obupali in zašli v nasprotno skrajnost, postali breznačelni, indiferenčni in nedelavni (Masarykovi 182—185).

V češki politiki je s svojim skeptičnim kriticismom znatno pospeševal razrvanost češkega javnega življenja, pomnoževal češko politično in strankarsko zmešnjavo. Vedno kritizira, vedno zahteva revizijo narodnega programa, zbuja odpor in boj proti glavnim češkim strankam. Vedno ponavlja zahtevo, naj bo češka politika strogo načelna in naj se odločno postavi na stališče njegovega svobodomiselnega verstva, a svojih rojakov ne more prepričati o resničnosti in veliki vrednosti svojega verstva in svojih načel. Niti v politiki, niti v znanosti ni in ne bo mogel zmagati s svojimi najljubšimi načeli, ampak k večjemu s svojo metodo. Ostal je goreč krivoverski (Masaryk se sam s ponosom imenuje krivoverca) apostol, obdan od skeptikov in brezvercev.

Dasi svoji dvojni poglavitni zahtevi, namreč svojemu verstvu in načelnosti, ni mogel priboriti zmage, vendar sega njegov vpliv — kakor smo videli — zelo široko in globoko. Še več! Nekoliko paradokсно, pa vendar resnično je, da je ravno verstvo in načelnost vir njegove moči in vplivnosti.

V Masaryku se pod pretiranim razdirajočim kriticismom skriva neka tajna sila, katere pa teoretično nikoli ni razločno

oznanjal ali priporočal. To je njegov idealizem in optimizem, ki tajno spremlja njegovo delovanje, mu daje veselje do dela in življenja, vero v resnico in njeno končno zmago. Odkod ta tajna gonilna sila? Zdi se mi, da se ne motim, če trdim, da je to glas zdrave človeške narave, katere moderni verski in filozofični skepticizem ni mogel popolnoma zatreti; to je notranja sila verstva, utemeljenega v zdravi človeški naravi, glas one človeške duše, ki je po naravi krščanska (Tertulian). To je dragocena dediščina Masarykove verne mladosti (gl. letošnji »Čas« 251 in 258), to je optimizem in idealizem onega krščanstva, ki ga Masaryk teoretično tako napada in kvari, a od katerega je še ohranil svoje krepko »versko čuvstvo in izkustvo« ter zavest, da je »verstvo potrebno za življenje in umiranje«, da more samo religija ustaviti samomorsko epidemijo. To je pojav duhovnega parasitstva modernega človeštva, ki še srka duhovne življenjske sokove iz tistih krščanskih tradicij, katere sicer tepta in sramoti. Verstvo torej daje Masaryku veselje do dela in življenja, ga navdihuje z optimizmom in idealizmom ter mu poživlja vero v resnico in njeno končno zmago. Ni čuda, da tak človek dosega uspehe, dasi v drugačni smeri, kakor pa bi si morebiti sam želel.

Zvesti Masarykov učenec in sotrudnik dr. E. Beneš bridko toži, da Masaryk svojih učencev ni mogel prešiniti s svojim optimizmom in idealizmom (Masarykovi 184). To je umevno. Masaryk namreč pač lahko ruje korenine starega krščanstva iz src svojih učencev ter jim tako zasipa vrelce njih prejšnjega mladostnega idealizma in optimizma, ne more pa vanje vsaditi svojega novega verstva (Masarykovi častilci se v tem strinjajo), da bi stara životvorna vera v njih životarila vsaj v izkaženi Masarykovi obliki, ker jim ne more vlitii svoje krepke narave. Znanstveno pa svojega verstva ne more dokazati. Kdo naj se da znanstveno prepričati o resničnosti in nujni potrebnosti novega verstva samo zato, ker ga Masaryk »čuti, izkuša in doživlja«? Poglavitna pozitivna podlaga Masarykovega svetovnega naziranja je torej trhla in neznanstvena. Idealizem in optimizem, ki sloni na tako omahljivi podlagi, celo v Masaryku samem ne more vzdrževati ravnotežja z njegovim teoretičnim razjedajočim kritizmom in skepticizmom, kaj šele v njegovih učencih, ki nimajo niti take podlage.

Tem večja pa je razdiralna sila Masarykovega verskega ognja. Masaryk ne govori o veri samo mimogrede, ne pobija

krščanstva samo s smešenjem, z dvomi in ugovori, ampak vedno in povsod mu vztrajno in načelno nasprotuje; ne udarja samo po njem, ampak z neutrudno vztrajnostjo išče korenine in temelje krščanstva, da bi jih porval. In vse to dela v imenu vere, morale in idealnosti, vse to neti z ognjevitostjo gorečega krivoverca. Masaryk sam nekje trdi, da je Voltairejevo sramotenje krščanstva samo »skeptična limonada« v primeri s strupom, ki ga Hume in Kant vlivata v duše »srednjeveških vernikov«. ¹ Masaryk pa po lastnem zatrjevanju dela v Humejevem in zlasti v Kantovem duhu. Sploh veruje v notranjo silo verstva in zato trdi, da imajo krščanske stranke več notranje moči in globljo podlago med ljudstvom kakor pa liberalizem (tipični zastopnik liberalizma mu je Voltaire). Iz tega sledi, da se proti staremu krščanstvu ni mogoče uspešno boriti z indiferentizmom in brezverstvom, ampak le z verstvom in z verskim ognjem. Kakor je videti, je to prepričanje, seveda nezavedno, že splošno zmagalo med nasprotniki starega, a večno mladega krščanstva. Znani apologet A. Weiss je leta 1904 izdal knjigo »Die religiöse Gefahr«, v kateri dokazuje, da naša poglavitna nevarnost ni več brezverstvo, ampak verstvo oziroma verstva. V tem se s svojega stališča z Weissom strinja tudi Masaryk. Zato smemo na podlagi izkušnje in lastnih Masarykovih izjav sklepati, da je protikrščanski vpliv navadnih liberalnih vseučiliških profesorjev samo »skeptična limonada« v primeri s strupom, ki ga Masaryk vlija v mlada srca.

Masarykov protikrščanski vpliv ima naposled svojo moč tudi odtod, ker z verskim ognjem in z znanstvenim aparatom širi tiste ideje, ki se skladajo »duhom časa« in ki jih mladina že sicer vdihava iz modernega kulturnega ozračja. Kakor smo že videli, Masaryk svojim učencem ni mogel vcepiti svojega verstva in svojega Boga, kakor tudi ni mogel vzgojiti svoje filozofične šole. Dosegel pa je, da so njegovi nadarjenejši in krepkejši učenci po njem »našli sebe« in svojega Boga ² ter si stvorili svoje verstvo in svoje verske surogate. Srednji in slabotnejši njegovi učenci so pa po priznanju njegovih častilcev zašli v vulgarno breznačelnost in versko brezbriznost. V vseh pa je zanetil tisto mržnjo proti katoličanstvu, ki je tudi njemu samemu močno netivo njegovega verskega čuvstva (gl. letošnji »Čas« 258).

¹ Zur russ. Geschichts- u. Religionsphilosophie II 444.

² Tako moderno verstvo je klasično izrazil naš pesnik Kette v sonetu »Moj Bog«.

Druga skrivnost Masarykove vplivnosti je njegova načelnost in doslednost, kolikor je na podlagi njegovega modroslovja in verstva sploh možna. Njegova verska in modroslovna načela niso zmagala, njegova načelnost in doslednost zbuja odpor, a nazadnje ravno s svojo načelnostjo in doslednostjo imponira in zmaguje.

V. Masaryk med Hrvati in Slovenci.

Zunaj čeških narodnih mej se Masarykov vpliv najbolj pozna med Hrvati in Slovenci.

O hrvaških masarykovcih ali realističnih le na kratko in mimogrede. Hrvatoma bi ne škodilo nekoliko Masarykovega realizma proti kultu osebnosti in proti nekritičnemu oboževanju historije. A hrvaški masarykovci (realisti) so po večini premalo kritični in premalo realistični. To se pozna že na prvi pogled. V slavnostnem zborniku »Masarykovi« so nastopili trije Hrvati (str. 25—34), namreč dr. Smolaka (Split), dr. Grbešič (Šibenik) in dr. Jelovšek (Zagreb). Masarykovci drugih narodnosti govorijo o svojem učitelju dosti trezno, dva Hrvata, Smolaka in Jelovšek, ga pa prav nerealistično proslavljata kot »najčistejšega človeka« in »največjega Slovana«. Treznejše govori Grbešič, ki trdi, da so se hrvaški realisti od svojega učitelja naučili treznega pozitivnega dela, da hrvaški realisti niso revolucionarni, marveč stranka evolucije, mirnega napredovanja, kulturnega in gospodarskega razvijanja; v narodnem oziru so za narodno (ne politično) zedinjenje vsega »našega naroda brez razlike vere in imena« (Masarykovi 33/4). Ta narodni program je skupen vsem hrvaškim realistom (razen St. Radića?); realisti so med Hrvati pripravljali tla za jugoslovansko »nacionalistično« gibanje. Zagrebški realisti so ustanovili znani svobodomiselni »Pokret« in »pokretaštvo«.

Najnadarjenejši in najizvirnejši hrvaški Masarykov učenec je St. Radić. Od svojega učitelja se je naučil marsikaj dobrega, a tudi slabega. V verskem oziru se je dal znatno omajati, a vendar se ni popolnoma izneveril veri svojega vzgojitelja in dobrotnika, kanonika Račkega. Pri Masaryku si je razširil obzorje in se vnel za trezno podrobno delo. A žal, da se je okužil s skeptičnim političnim kriticismom, s katerim vedno na vse strani kritizira »opportune in importune«, ne pozna prave taktike in diplomacije ter izziva večino, da ga izključuje iz sej. Včasih se nam zdi, da vidimo pod južno solnce in v hrvaške razmere presajenega Masaryka.

Slovenski masarykovci ali realisti delajo svojemu učitelju vso čast. So res delavni in razmeroma treznejši kakor masarykovci drugih narodnosti. V Masarykovem slavnostnem zborniku so se predstavili trije slovenski realisti (Lončar, Dermota, Žmavc) ter s svojega stališča prav dobro opisali zgodovino in delovanje slovenskih masarykovcev (33—42).

Slovensko dijaštvo se je z Masarykovim realizmom seznanilo zlasti po hrvaškem akademičnem časopisu »Hrvatska Misao« (Praga 1897), kateri sta sledila »Nova Doba« (1898) in »Glas« (1899). Še dobro se spominjam, kako so ti listi hrvaških realistov slovenskemu dijaštvu imponirali. Leta 1900 so se mladi slovenski masarykovci prvikrat predstavili slovenskemu dijaštvu. Tega leta so štirje praški akademiki priredili zaupen shod napredne, s slovenskimi političnimi razmerami nezadovoljne mladine. Kot plod tega shoda je naslednje leto izšla brošura »Kaj hočemo. Poslаница slovenski mladini« (Ljubljana 1901). Brošura razodeva še začetniške slabosti, a obeta še kaj boljšega.

Slovenskim katoliškim voditeljem Masaryk ni bil neznan. Mahnič je v »R. K.« opozoril na svobodomiselnega Masaryka ter svaril pred Prago, a podrobneje ni govoril o Masarykovih idejah. Bolje je Masaryka poznal dr. Krek. Krekov in Masarykov učenec dr. Dermota piše: »Okoli leta 1900 se je z Masarykovimi spisi bolje seznanil znani poslanec dr. Krek, ki je duša klerikalnega gibanja na Slovenskem. Zlasti mu je ugajal spis »Naše nujnejše krise«, ni se pa skladal s knjigo »Otázka sociální«, zlasti ne z uvodnim delom. Mislim, da mi ne bo nihče ugovarjal, če trdim, da je za naše razmere jako značilno, da so se pri nas Masarykovi načelni nasprotniki najprej potrudili, da so se seznanili z njegovimi nazori. Tega ne morem trditi o onih, ki so pri nas imeli glavno besedo kot naprednjaki, a so ostali konservativnejši kakor nazadnjaki. — — — Klerikalni dnevnik »Slovenec« je skrbno pazil na »Masarykovce« (Masarykovi 37), gotovo po zaslugi dr. Kreka. — V liberalnih slovenskih časopisih je o Masaryku prvi kratko poročal dr. Žmavc (Praga), in sicer v »Slovenskem Narodu« leta 1897 in v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1897 (»Masaryk — slovanski filozof«, stran 606—610) in leta 1900 (o Masarykovem »Socialnem vprašanju«, str. 550—558).«

Leta 1903 so slovenski masarykovci nastopili že ponosneje. Ustanovili so socialno revijo »Naši Zapiski«, v katerih so večkrat pisali o Masaryku; v letniku 1904/5 je dr. Lončar prevedel

Masarykov spis »V boji o náboženství«. Popolnoma v duhu svojega učitelja so bili v ostrem nasprotju s slovensko liberalno stranko. Kot samostojna stranka niso mogli nastopiti, zato je se v duhu svojega učitelja pridružili socialnim demokratom. Vse to je dobro popisal dr. Dermota, najznačajnejši slovenski masarykovec. Poslušajmo ga, kaj pravi.

»Vedno večja je bila napadalna sila klerikalizma, ki je na celi črti sistematično napredoval, in vedno manjša je bila odporna moč v takoiimenovanih naprednjaških vrstah. Slovenski masarykovci so izprva bili mnenja, da je mogoče delati v nadprednjaških vrstah. Toda kmalu se je pokazalo, da je sodelovanje s to stranko le redkokdaj možno. Naprednjaški stranki ni bilo nikoli na tem, da bi bila organizacija njenih pristašev osnovana na enotnem svetovnem naziranju. Ta stranka je bila slučajen konglomerat nasprotnikov klerikalizma in tujih narodnosti. Socialnega duha ni bilo v tej stranki niti trohice. Socialnemu vprašanju se je posmehovala. Politično delo ji je bila fraza iz dobe slovenskih taborov. Gojila je narodni fanatizem, radikalizem, šovinizem. Rada se je zibala v sanjah o ogromnem slovanstvu, o katerem nihče ni vedel, kaj je in kaj hoče. Za narodno in podrobno delo ni imela zmisla. Filozofične podlage ji je manjkalo že od začetka. Od časa do časa je uprizarjala »farško gonjo«. Za umsko in moralno izpopolnjevanje svojih pristašev ni imela zmisla. V gospodarskem oziru je bila naravnost nazadnjaška. Skratka ni našla in ni imela politične ideje za slovenski narod svoje dobe. Naravno, da slovenskih masarykovcev zgoljni antiklerikalizem ni mogel vezati z naprednjaki. Zato je so šli narazen. Naprednjaki dalje po svoji poti — v propast (bili so sramotno poraženi od klerikalcev), masarykovci, realisti pa v socialno demokracijo — naprej. — Izprva so samo sodelovali s socialnimi demokrati; potem so se vsi, kar jih je bilo, z njimi vred organizirali. Notranje razlike ni; nazunaj se od socialnih demokratov razlikujejo v tem, da delajo »zlasti znanstveno« (Masarykovi 37/8).

Kaj pa naši narodni radikalci? O njih razmerju do Masaryka pravi dr. Dermota: »Kar je imela ta struja slabega, je večinoma posnela po čeških radikalcih in narodnih socialistih, kar je bilo dobrega, je povzela iz spisov in predavanj profesorja Masaryka. Narodno-radikalna struja se je odlikovala zlasti s tem, da je začela našo javnost opozarjati na važnost manjšinskega dela, začela spoznavati pomen podrobne dela in sistematično

delati za dijaško izobrazbo (dijaško organizacijo) in za zboljšanje njegovega gmotnega položaja. Tu je dosegla lepe uspehe. V kolikor se je pa spuščala v vsakdanje politično delo, se je pokazalo, da je ves radikalizem, zlasti v narodnem vprašanju, osnovan na širokoustni frazi, ne pa na resnem delu. V tem oziru je bila ta struja bolj pod vplivom Klofača kot Masaryka« (Masarykovi 38).

V verskem oziru slovenski in hrvaški realisti težko gredo za Masarykom, saj nihče ne more trditi, da bi bil boj proti katoliški veri v duhu slovenskega ali hrvaškega ljudstva, kakor to trdi Masaryk o Čehih. Hrvaškim realistom bi morebiti svobodomiselno pravoslavje srbske inteligence lahko delalo nekoliko izkušnjav. Zato slovenski in hrvaški realisti omahujejo med modernim svobodomiselstvom in med katoličanstvom. To opazamo zlasti pri dveh najizvirnejših in najznačajnejših jugoslovanskih realistih, pri dr. Dermotu in pri St. Radiću. Radić je že večkrat menjal svoje versko stališče; enkrat se je že odločno približal katoliškemu stališču ter se pobratil z našo »Ljudsko stranko«. Dr. Dermota pa je bil prvotno dr. Krekov učenec; to mu je pomagalo, da ni utonil v svobodomiselstvu, ampak se je naposled oprijel vere svojega prvega učitelja in umrl l. 1914 kot veren katoličan (gl. letošnji »Čas« 117—119).

Slovenski realisti zelo cenijo dva velika slovenska moža, dr. Mahniča in Kreka kot slovenska duševna voditelja. O dr. Kreku smo že slišali. Poslušajmo še, kaj pravijo o dr. Mahniču. »Mahnič je bil v svoji dobi najizobraženejši Slovenec. Vso javnost je presenetil z ostrostjo in silovitostjo svojega nastopa in strogo katoliško doslednostjo. Posvetna inteligenca mu ni mogla do živega« (Masarykovi 36).

Nehote se nam vsiljuje paralela med Mahničem in Masarykom. Oba sta skoraj istočasno vsak v svoji domovini prva začela na vseh poljih odločno načelno nastopati. Oba sta s svojega strogo načelnega stališča presodila novejšo literarno kulturno in politično zgodovino svojega naroda ter razkrila vodilne verske in filozofične ideje, katere je prej težko kdo opazil. Kot načelna nasprotnika liberalnega polovičarstva sta brezobzirno pobijala polovičarstvo, kjer sta ga zalotila. Nastopala sta proti oboževanju oseb in literarnih proizvodov. Oba sta zbudila vihar razburjenja in ogorčenja, a kljub temu vztrajno nadaljevala svoje delo brez ozira na javno mnenje. Oba sta bila popularna po nepopularnosti in sta naposled zmagala. Mahnič je postal duhovni oče najmoč-

nejše slovenske stranke, dasi najbrže, če sodimo po njegovem literarnem temperamentu, sam ne bi bil mogel voditi velike stranke. Masaryk ni postal načelnik velike stranke, a njegovo delo je vendar zelo vplivalo na javno življenje in na strankarske razmere.

A so tudi velikanska nasprotja. V verskih in filozofičnih idejah sta si skrajno načelno nasprotna. Mahnič je po priznanju nasprotnikov strogo dosleden katoličan, Masaryku pa njegovi častilci očitajo nedoslednost in nejasnost. Masaryk je širil skepticizem, Mahnič pa ga je uspešno preganjal ter uspešno širil idealizem in optimizem. Masaryk nobenega filozofičnega sistema nima za popolnoma resničnega, Mahnič pa stoji na stališču neminljive aristotelsko-sholastične filozofije. Masaryk je obdan od skeptikov in brezvercev, Mahnič pa od krščanskih idealistov in doslednih katoličanov. — — —

Prizadeval sem si, da objektivno in pravično ocenim Masarykovo delovanje in njegov vpliv. Naj ne bo hud, če mu nazadnje priporočam revizijo njegovih verskih in filozofičnih nazorov, kakor tudi on češkim strankam vedno priporoča revizijo. Naj nekoliko preizkusi trdnost svoje verske podlage, na kateri sloni njegovo modrovanje in delovanje. Morebiti se prepriča, da je njegovo versko čuvstvo in izkustvo vendarle preveč trhla podlaga za religijo, ki nam je tako potrebna »za življenje in umiranje«. Morda izprevidi, da njegova sedanja religija, filozofija, sociologija in politika ne more blagodejno vplivati. —

Trdno prepričani in v veri utrjeni katoličani se od Masaryka lahko marsičesa učijo. Zlasti nas mora bodriti in nam buditi veselje do dela Masarykov idealizem in optimizem, njegova stroga načelnost in verska ognjevitost. Če je Masaryk tako ponosen na motno lučko svojega verstva, koliko bolj moramo biti ponosni mi na krščanstvo, ki je zares žareča luč sveta; če Masaryk tako vztrajno, pogumno in ognjevito širi svoje nejasne verske nazore, koliko bolj vztrajni, pogumni in ognjevit bi morali biti katoličani. Kakor Masaryk dela načelno in »sub specie aeterni«, tako naj se tudi katoličani ne bojijo in ne sramujejo stroge krščanske načelnosti, ki ima veliko trdnejšo podlago kakor Masarykova načelnost. Načelnost sicer zbuja boj in odpor, a nazadnje vendarle tudi nasprotnikom imponira in jih premaguje.

Nov jezikovni zemljevid naše italijanske meje.

Dr. Jos. Mal.

V času pogajanj radi odškodnine za italijansko nevtralnost se je sredi velike narodne in politične razburjenosti pojavila v Italiji cela vrsta zemljevidov, ki naj bi podpirali ali vsaj opravičevali zahteve in aspiracije kraljevine. Pojavov te vrste, ki so namenjeni večidel službi dnevnega časopisja in gotovim agitatoričnim svrham, večinoma ni smatrati za resne. Velika evropska vojska je rodila cele kope kart o novi razdelitvi kontinenta: videli smo novo Francijo, razkosano Nemčijo, razdeljeno Avstrijo, kateri so pa zopet drugi dali meje notri do Kijeva. O enem teh mnogoterih kartografičnih pojavov¹ hočem nekoliko podrobneje izpregovoriti, ker hoče veljati za vestno in strogo znanstveno delo, ki naj bi med prijatelji in nevtralci pripravilo Italiji ugodno razpoloženje. Sloves enega prvih laških geografičnih inštitutov de Agostini v Novari ter lepa izvršitev zemljevida po znamenitem kartografu Cav. Dardano bi s svojo s plaščem stroge nepristranosti prikrito zunanostjo lahko marsikoga preslepila, zlasti še ko izdajatelj uvodoma omenja, da je namen zemljevida »podati prvo jasno sliko o dejstvu, ki se doslej ni še nikdar dovolj objektivno obravnavalo.« Ravno zato pa je treba dokazati, da zemljevid ne more uživati priznanja nepristranosti in se le s svojo večjo in bolj skrbno izpeljavo loči od mnogih tendencioznih, iredentističnih spisov in stremljenj.

Naravno mejo Italije proti severu in vzhodu naj bi tvorilo razvodje med Adrijo in Donavo; vendar avtor v tem ni docela dosleden, ker je priklopil okraj Pivke in Unca Italiji, četudi spada vsa ta pokrajina v območje Save. Brenner, Toblaško polje, Predil, Triglav (Tricorno!), Blegas ter črta, ki vodi vzhodno od Idrije mimo Logatca in Rakeka čez Kranjski Snežnik na Klek nad Reko, — to naj bi bile naravne zaokrožene meje Italije.

¹ La Regione Veneta e le Alpi Nostre dalle fonti dell'Adige al Quarnero. Carta Etnico-Linguistica alla scala di 1:500.000 (con note esplicative). — Zemljevid je bil v Monakovem julija 1915 ponatisnjen v navadnem črnotisku, ki seveda ne more podati tako jasne slike narodnostnih razmer kot barvani original.

Še večje nepravilnosti si je dovolil izdajatelj pri narodnostni razdelitvi. Da so mnoge nemške naselbine in narodnostne manjšine na južnem Tirolskem popolnoma izginile, nasprotno pa vse italijanske širokovestno naznačene, si lahko mislimo; tudi brezobzirno poitalijančenje starih nemških krajevnih imen je med Nemci dvignilo mnogo prahu (ki sedaj lahko na svoji koži uvidijo neumestno prakso, katero sami po Slovenskem kaj radi izvršujejo). Zato popolnoma razumemo, če piše izdajatelj zemljevida o težkočah pri poimenovanju teh novih italijanskih krajev, za katere se je siloma trudil, da bi jim našel laško obliko. Tako smo dobili Slovenci Caporetto (Kobarid), Plezzo (Bovec), Longatico (Logatec), Nauporto (Vrhnika), Cironico (Cirknica), Tersez (Tržič), Olisa (Lož), Dottogliano (Dutovlje), Sattoriano (Štorje), spakedranke Podmenza, Gracóa, Vagatin, Goreanska itd. Za mnoga krajevna imena so ohranjene deloma že udomačene oblike (Lubiana, Postoina, Radolza, Kranj, Kamnik, Loka), zopet za druge pa nasprotno ne prvotna in edinopravilna in glasoslovno laščini mnogo bolj sorodna slovenska oblika, marveč ponemčeni nestvori; — za Bled stoji Veldes, dasi so v prejšnjih časih, ko so bili v Bohinju laški fužinarji, rabili skozi stoletja izključno le obliko Bleda.

Nadaljnja netočnost zemljevida obstoji tudi v tem, da Ladinci in Furlani niso ločeni od Italijanov, celo peščica Rumunov v vzhodni Istriji (po ljudskem štetju iz l. 1910 skupaj 901, med temi v labinskem okraju samem 882 duš) je prišeta kratkomalo Italijanom, katerega greha je pa sodeležen tudi naš statistični osrednji urad, ki v narodnostnem zemljevidu zadnjega ljudskega štetja zabeležuje ondi le italijansko in ne rumunske »manjšine«. Med Devinom in Koprom sega slovenski živelj tik do morja, kar se je deloma tudi uradno skušalo sramežljivo prikriti¹: orožje pa, s katerim so hoteli Slovence odriniti od sveta in si zagotoviti prosto pot za zlati most do Adrije, so sedaj Italijani obrnili proti naši državi ter konštruirali kontinuiteto italijanstva ob celem obrežju od Benetk do Reke. Opčine pri Trstu so ravnotako slovenske kot je Sušak pri Reki hrvatski. V Trstu so našeli l. 1910 56.916 Slovencev ter 2403 Hrvate izmed 118.959 Italijanov, toda prve je kartograf enostavno zamolčal. Enako se je zgodilo 10.790

¹ Prim. zemljevidni pregled: Die Verteilung der Umgangssprachen nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. XII. 1910. (Oesterr. Statistik, Neue Folge I/1.)

goriškim Slovencem, ki v očigled le 14.812 Italijanom in Furlanom niso našli milosti do obstoja. Nasprotno je pa v narodnostnem oziru nedvomno enotno slovensko goriško deželo označil avtor kot jezikovno mešano: zadnje ljudsko štetje iz l. 1910 pa nam pove, da je n. pr. v kanalskem okraju celih 22 Italijanov, v ajdovskem 9, v bovskem 8, v tolminskem 21, — sodna okraja Kobarid in Cirkno, ki naj bi po Agostinijevi karti imela znatne italijanske manjšine, ne izkazuje po zadnjem ljudskem štetju niti enega Italijana. Skoro čudno se zdi, da so si pri tako neenakem postopanju rešili življenje rezijanski Slovenci, ki segajo skoro do vrat Čedadu. Očividno tiči v tem namen prevare, češ, glejte, kako smo pravicoljubni!

Cela zapadna in južna Istra je postala mahoma čisto italijanska, enaka usoda je doletela tudi okolico Krka, Čresa in celi Lošinj, dasi izkazuje slednji poleg 7588 Italijanov 4289 Hrvatov. Ako pomislimo, kdo in kako vrši narodno štetje v Istri, potem se ni čuditi, da je tudi notranja Istra od Buzeta do Motovuna in Bulj — takozvani okraj »Schiavetto« — postal laški. In vendar je Buzet sam le italijanski jezikovni otoček, zaledje Poreča je hrvatsko, Selo Rovinjsko (Villa di Rovigno), Sv. Križ (Moncalvo), cela občina S. Vincenti in Vodnjan, zaledje Pulja ter vsa osrednja in vzhodna Istra so slovanski kljub par ondi stanujočim Italijanom, ki so takoj dobili posebne jezikovne otoke (Barbana, Sušnjeвица in Še-jane s celim okrajem vred).

Čigava je dežela in ljudstvo, se razvidi tudi iz tega, da Italijani kljub vsej oblasti, ki je združena v njihovih rokah, dosledno izgubljajo tla, kartografična slika se spreminja vedno le v njihovo škodo, ostajajo jim le ozke meje mestnega obzidja. Tako je bilo od vsakih sto avstrijskih državljanov v Trstu l. 1890 20·47 Slovencev in 73·89 Italijanov, l. 1900 je bilo to razmerje 16·34: 77·36, l. 1910 je pa padlo število Italijanov na razmerje 29·81: 62·31. V Gorici je bilo l. 1890 od vsakih sto prebivalcev 17·82 Slovencev in 74·23 Italijanov, l. 1910 pa že 36·84 Slovencev in le 50·57 Italijanov, v pazinskem okraju je padlo število Italijanov od 16·16 l. 1890 na 8·36 v l. 1910, v poreškem od 78·45 (l. 1900) na 68·37 (l. 1910), v puljskem od 51·17 (l. 1900) na 47·55 (l. 1910), v vološkem okraju je bilo l. 1910 od 100 prebivalcev 2·83 Italijanov, l. 1910 pa le še 1·85. Ako pojde nazadovanje Italijanov kljub vsem ugodnostim in protekciji tako dalje, potem je njih mestni obstoj sredi slovanskega ozemlja nevzdržljiv; kjer pa sta-

nujejo res kompaktno in od nekdanj, tam je tudi jezikovna meja stacionarna, n. pr. v Furlaniji. Po zadnjih statističnih podatkih so našli čez 90.000 Furlanov z goriškimi Italijani vred; ako prištejemo tem še skoraj 120.000 tržaških Italijanov ter še okrog 80.000 laškega življa po ostalih istrskih mestih, potem vidimo jasno, kako se ostalih 66.000 po deželi raztresenih Italijanov naravnost porazgubi med domačim slovanskim prebivalstvom, katerega je po zadnji ljudski štetvi 437.387.¹ L. 1900 je bilo na celem Primorskem na vsakih 1000 prebivalcev 500·6 Slovanov in 469·1 Italijanov, l. 1910 pa že 528·7 Slovanov in le 430·9 Italijanov. Pri vsem tem moramo vzeti v poštev še velik vpliv, ki ga imajo (oz. so ga imeli) na prebivalstvo regnikoli, katerih so l. 1910 našli samo v Trstu 29.439, v mestu Gorici 1110, na celem Goriškem pa 8947 in v Istri nadaljnjih 6027.

Toliko popravkov glede narodnostnega razmerja pri zemljevidu, ki pušča neobljuden svet popolnoma pravilno bel. Izdajatelj je vzel višinsko črto 1300 m za mejo človeških bivališč, kar je čez, je pustil kot neobljuden svet belo. Vendar to šablonsko postopanje ni pravilno: severni del Alp je namreč še mnogo više obljuden (Ortlerska skupina celo čez 1600 m višine) kakor pa italijanski južni del (kjer se nehajo skupna bivališča že pri 1000 m). Praviloma bi moral avtor tudi obrežne sipine, obrežne hudo-urniške struge in močvirja pustiti belo kot neobljuden areal, česar pa namenoma ni storil, da izgleda italijanska nižina in predgorje kot gosto obljudena dežela nasproti redko naseljenemu neitalijanskemu zaledju.

Ravno v sedanjih razmerah se moramo takemu pod krinko znanstvene stvarnosti zastrtemu početju tembolj upreti, od čim uglednejše strani prihaja trditev, ker bi se sicer lahko naš molk napačno tolmačil.

¹ Tudi glede splošne ljudske izobrazbe nadkriljuje mlajša slovenska generacija (do 35. leta starosti) »tisočletno italijansko kulturo«: za Čehi, ki stoje najvišje, in za Nemci imamo Slovenci najmanj analfabetov (Österr. Statistik, N. F. I/3, 21*).

Izpovedi konvertita.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Med svetovno vojsko je poleg tega in onega tiho odšel s pozorišča tudi angleški romanopisec Robert Hugh Benson. Benson je bil konvertit. Duševni boji, ki jih je prebil na poti iz anglikanstva v katoliško cerkev, so določili smer tudi vsemu njegovemu literarnemu delovanju. Bil je leposlovec tudi kot katoliški duhovnik, a žarišče vseh njegovih romanov je verska ideja, nekateri so naravnost apologija njegove konverzije.

Ne bomo tu govorili o njegovih romanih — nekateri so že tudi pri nas znani, zlasti »Gospodar sveta«, roman o Antikristu in koncu sveta —, ampak nekaj malega o konvertitu Bensonu. Benson je sam napisal svoje izpovedi »Izpovedi konvertita«¹, zato je mogoče vsaj nekoliko pogledati v njegovo dušo.

Že Brunetiére je opozoril, kako zanimiva bi bila kaka podrobna psihologija konverzij. Duh božji se namreč ne drži nobene šablone, temveč se tajinstveno dotika duš in jih vodi, kakor sam hoče in koder hoče. Apologetika nam pač kaže, rekli bi, kantonsko cesto, ki se po njej pride v Rim, a poleg te ceste so razne steze in stezice, po ovinkih, po bregovih in čez brda, ki tudi drže v Rim, časih po bližnjici, časih po daljnici. Da ne omenjamo tako zanimivih poti velikih angleških konvertitov Newmana in Manninga, se spomnimo le nekaterih konverzij iz zadnje dobe. Brunetiére sam je prišel v Rim po spoznanju, da more le krščanstvo obrazložiti in rešiti npravne in socialne ideje moderne dobe.² Coppée je našel vero v »zveličalnem trpljenju«³. Jørgensena je privedla v katoliško Cerkev »življenja laž«, namreč prevare svobodomiselstva.⁴ Huysmansa je izpreobrnila »lepota«, lepota katoliške liturgije.⁵

¹ L. 1914 je izšel nemški prevod: *Bekenntnisse eines Konvertiten*. Von Msgr. Robert Hugh Benson. Übers. v. H. M. von Lama. Trier, 1914.

² Prim. Ferdinand Brunetiére, *Die Zeitgemäße Begründung des Glaubens*. Übers. nach der 6. Aufl. Straßburg, 1906. (V zbirki: *Wissenschaft u. Religion*.)

³ Coppée, *La bonne souffrance* (1898, v enem letu 75 izdaj, nemško: *Das rettende Leiden* 1899).

⁴ Jørgensen, *Lebenslüge und Lebenswahrheit*. Aus dem Dänischen. Mainz, 1897.

⁵ Prim. njegove romane: *En route, La Cathédrale, L' Oblat*. — Cf. Jørgensen, J. K. Huysmans, Mainz, 1908.

Ruville je prišel v Cerkev kot historik, ki se zanima tudi za verska vprašanja.¹

Kako je prišel v Rim Benson?

Robert Hugh Benson (* 18. avg. 1871) je izšel iz anglikanske duhovske rodbine. Njegov oče je bil nazadnje nadškof v Canterbury in kot tak primas Anglije. Najskrbneje vzgojen, se je tudi mladi Benson odločil za duhovski stan. Zakaj, pravi, da ni nikdar prav vedel. Bil je sicer veren, vendar je bila njegova vera »brezosebna in brez življenja, brez čuvstva odgovornosti«: »Boga ni ne ljubil, ne se ga bal« (o. c. 27). Sploh je občutil, da je bila njegova verska vzgoja prehladna. Oče je bil sicer jako veren mož, a za otroško vzgojo preučen. Čital je z otroki grško sv. pismo in je učeno razlagal. Otrok pa potrebuje še česa drugega, pravi Benson; kaka molitvica, znamenje sv. križa ali rožni venec, kak obred, kaka lepa podoba, to so boljša sredstva za vzgojo duhovnega življenja pri otroku kot pa sama umska metoda (16). S katoliško cerkvijo ni prišel v bližjo dotiko. Bil je parkrat pri katoliški službi božji, kjer mu je glasba jako ugajala, drugo pa ni napravilo nanj nobenega vtisa. Tudi z nekim katoliškim dijakom je prijateljsko občeval in časih tudi disputiral. Toda, pravi, da bi mogel kdaj vzprejeti katoliško vero, to mi še na misel ni prišlo, tako očitno absurdna se mi je zdela. Občeval je istočasno tudi s prijateljem ateistom in posebno ga je jezilo, ko je ta o priliki rekel, če bi že bilo treba priznati krščanstvo, da je katolicizem njegov edini možni izraz (28). Da se mu pa ni vzbudil o anglikanizmu noben dvom, za to je skrbela silna očetova avtoriteta. Dokler je oče živel, se je sinu zdelo kakor bogokletstvo, da bi bil v kaki verski reči drugega mnenja kakor on (10). A tudi ob študiju dogmatike in zgodovine mu nikdar ni prišla misel, da bi bila poleg anglikanske cerkve kaka cerkev, ki bi mogla biti Kristusova. Tako se je bližal čas posvečenja. Pripravljal ga je na duhovništvo dekan Vaughan, izreden mož očarujoče osebnosti. Bil je zlasti odličen govornik. Z neskončno skrbnostjo, pripoveduje Benson, se je pripravljaj na vsak govor in ga dobesedno spisal. Če ga je med pisanjem kdo zmotil, je strgal ves rokopis in začel spet od začetka. Temu možu ga je oče izročil, pač radi izrednih svojstev, dasi se sicer nista v vsem ujemala.

¹ Ruville, Zurück zur heiligen Kirche. Erlebnisse u. Erkenntnisse eines Convertiten. Berlin, 1910.

L. 1894 je prejel Benson diakonat. Posvetil ga je oče sam, Potem je pomagal v Londonu pri misijonskem delu. Dela je bilo dosti. Bili so tu razni klubi, verska društva, abstinenčni krožki. ustav za dame, prireditve za otroke. Bili so v navadi tudi hišni obiski, in sicer sistematično kot posebna plat pastirstva. Vikar, prej kaplan Bensonovega očeta, sedaj nadškof v Brisbane, je bil izvrsten delavec, v verskem oziru se je pa nagibal zelo k protestantizmu. Benson sam je pa nasprotno prav pri tem delovanju vedno bolj spoznaval, da mora imeti verstvo neki zunanji izraz. Če človek ne ve, kje in kako bi izkazal Bogu čast, kje in kako bi se skesal, ostane njegova pobožnost vedno plitva in meglena (38). Tako je Benson sam, preden se je dal posvetiti v duhovnika, napravil pri nekem duhovniku dolgo spoved. Anglikanska cerkev priznava, da je dal Kristus Cerkvi oblast odpuščati grehe, a zasebna spoved je kljub temu jako redka. Moj oče, pravi Benson, ni nikdar šel k spovedi. Ko ga je Benson nekoč prosil, da bi smel iti, mu ni nič rad dovolil, ampak mu je le določil »molčečega in učenega pastolja«, ki naj se nanj obrne. Sedaj mu je dovolil. Takoj nato je prejel duhovniško posvečenje. Bil je ves srečen.

L. 1896 mu nagloma umrje oče. Dobili so ga mrtvega v cerkvi, klečečega na tleh. Doma na pisalni mizi je ležal še osnutek za dopis v »Times«. Prav tedaj je bil namreč Leon XIII. proglasil anglikanske redove za neveljavne, in primas Anglije je seveda čutil v sebi dolžnost, da jih brani. Benson je prihitel domov k pogrebu. Pokopali so mu očeta v katedrali v Canterbury, prvega nadškofa izza reformacije.

Očetova smrt je mladega Bensona tako pretresla, da je obolel. Da bi se spet okrepil, so ga poslali čez zimo v Egipt. Prebil je pet mesecev na vzhodu. Tu se ga je začel lotevati nemir. Že na potu je prvič opazil, kako majhna je pravzaprav anglikanska cerkev. Po Franciji, Italiji je videl cerkve in cerkve, kjer verniki niso ničesar vedeli o anglikancih. Benson je bil sicer že prej mnogokrat na Francoskem in v Švici, a sedaj kot duhovnik je vse drugače gledal. Že to mu je nemilo delo, da je moral, če se je predstavil za duhovnika, vedno dodajati, da tak in tak. V Egiptu v Luksorju je našel v hotelu »hotelskega kaplana« anglikanca, ki se pa ni nikdar predstavljal za »duhovnika«. Pomagal mu je tudi časi pri službi božji, a vse je bilo strašno omejeno in malomestno. Nekega dne, ko je sam jezdil po vasi, je stopil kar tako, ker se mu je zazdelo, v malo katoliško cerkvico. Stala je

borna med bornimi kočami. Njen edini okrasek je bilo nekaj navlake mezlana, papirja in lošča. A nekaj je imela, kar ga je čudno prevzelo. Anglikanska kapela se mu je zazdela kakor kopalna banja, ki jo preneso sem ali tja radi lagodnosti ljudi. Tu pa je stala cerkvena med kočami, zvezana z ljudskim življenjem, vsem odprta in kakor da vabi vse. »Mojemu preziranju rimske cerkve«, pravi Benson, »se je pridružilo neko plašno spoštovanje in prvič mi je prišla misel, da bi mogel imeti Rim prav in ne mi« (42). V Kairi je pismeno prosil šizmatičnega koptskega patriarha, da bi smel »celebrirati« v koptski cerkvi. Rad bi bil tako potlačil čuvstvo osamelosti. A patriarh mu ni odgovoril. V Jeruzalemu se mu je nemir še povečal. Anglikanski škof ga je sicer silno prijazno sprejel, vendar se je povsod čutil tako osamelega. Vsaka sekta je imela svoje pravice v cerkvi božjega groba, zakaj vsaka ima za seboj večstoletno zgodovino; zanj so privlekli mizo, da je »raztresen in nesrečen na njej obhajal domnevano božjo skrivnost« (44). Tudi v Betlehemu samo anglikanska cerkev ni imela nobene pravice, ves drugi krščanski svet jo je gledal po strani kot pred kratkim nastalo protestantovsko sekto. V Damasku je bral v angleškem listu, da je Father Maturin, pri katerem je bil pred posvečenjem napravil nekake duhovne vaje, postal katoličan. Ta vest ga je strašno pretresla.

V takem duševnem stanju se je vrnil na Angleško, »kot v pristan miru«, češ tam vsaj ne bo čutil dan za dnem te osamelosti. Prišel je za duhovnega pomočnika v Kemsing. Eno leto je živel prav srečen. Goreče je pridigal in si dal zlasti opravka z otroki. A ta mir ni dolgo trajal. Dokler je upiral pogled sam vase in v svoje reči, je šlo dobro, če je pa le malo pogledal okrog, se je vznemiril. Od časa do časa so prinašali listi ostre članke zoper tega in onega, ki je prestopil »v rimsko cerkev«. Blizu tam je bil samostan anglikanskih nun, ki so v vsem posnemale katoliške obrede, celo procesije sv. Rešnjega Telesa so uvedle, postavile na vrtu oltar in prepevale »Pange lingua«. Ponoči so vstajale in molile brevir in sploh živele silno strogo. Časih je Benson radi tega disputiral z ondotnim kaplanom — pozneje je tudi postal katoličan —, a kaplan mu je odgovarjal: če je anglikanska cerkev katoliška, sme tudi imeti vse katoliške obrede. Enkrat je prišel k Bensonu k spovedi dijak, ki je nameraval postati katoličan in je res nekaj mesecev pozneje postal. Tudi to ga je vsega prevzelo. Tako je rastel nemir od dne do dne.

Tedaj je sklenil poskusiti še na drugem polju. V Mirfieldu se je bila osnovala »Zveza vstajenja«, nekaka samostanska družba z misijonskimi nameni. Zaprošil je, da bi ga sprejeli vanjo. Predstojnik dr. Gore (sedaj škof v Oxfordu) ga je jako prijazno sprejel in lepo življenje v tej hiši mu je tako dobro delo, da je za čas pozabil na vse težave. Vse »rimske misli« je imel za skušnjave satanove. Življenje v noviciatu mu je potekalo popolnoma kakor v kakem benediktinskem samostanu z omiljenimi pravili. Molitev, služba božja, brevir, premišljevanje, študij in nekoliko ročnega dela. Nosili so talar s škapulirjem, prepasani z usnjenim pasom. Imeli so tudi navadne tri redovne obljube. Med vsemi je vladala velika bratovska ljubezen. Po profesii so se posvetili nekateri bratje bolj znanstvenemu delu, liturgičnim in himnologičnim študijam — v knjižnici je bilo 15.000 knjig —, drugi so delali kot misijonarji. Benson je napravil l. 1901 profesio in se odločil za misijonsko delo. Vsi goreči, pripoveduje sam, smo šli na delo in ni mogoče dopovedati, koliko dobrega se je storilo. »Nobenega dvoma ne more biti,« pravi Benson, »da je tu delovala milost božja« (62). Kako bi bil torej še dvomil, da je v pravi cerkvi? Spovedoval je kakor nikdar pozneje, časih po enajst ur na dan in po dve uri še pridigal. Zdelo se mu je, da je zares srečen.

A počasi so se mu spet začela majati tla. Na misijonih je videl, kolika needinost je v anglikanski cerkvi, tu tako, drugod drugače. Celo o bistvu cerkve niso bili edini. Nekaterim je bila anglikanska cerkev edina prava cerkev, drugim so bili Rim, Moskva, Canterbury katoliška cerkev. Nekateri anglikanci so hodili na Angleškem v anglikanske, na Francoskem ali v Švici v rimsko-katoliške cerkve. Za gotovo se mu je zazdelo najprej to, da človeštvo ni moglo biti tisoč let, od 5. ali 6. stoletja do reformacije, brez prave Cerkve; tako se Kristusova obljuba ni mogla izjaloviti. Potem pa, da v Cerkvi mora biti neko živo učiteljstvo, ki razsodi, kadar nastanejo nesoglasja; preprosti ljudje ne morejo s svojim študijem in premislekom priti do resnice. Proti koncu leta 1902 je prišla notranja stiska do viška. Povedal je vse predstojniku in materi. Svetovali so mu tega in onega, to in ono. Posvetoval se je z raznimi anglikanskimi avtoritetami, prebiral vse mogoče anglikanske knjige, a miru in luči ni našel nikjer. V svoji tiskari je pisal s predstojnikovim dovoljenjem tudi nekemu uglednemu konvertitu. Ta mu je zelo čudno odpisal in govoril nekaj o »minimistih« in »maksimistih« v katoliški cerkvi. Zmislil vsega

se je zdel Bensonu ta, naj le ostane, kjer je. (Ta konvertit je bil modernist Tyrell, ki je umrl izobčen izven cerkve. Benson je šele pozneje umel, kako mu je mogel tako pisati.) To pismo ga je nekaj pomirilo, a ne za dolgo. Kmalu so se ga spet polastili vsi dvomi. Vedno jasneje je stala pred njim v svoji čudoviti svetlobi rimska cerkev. Toda, ali je mogoče, se mu je oglasila vest, da bi se bila anglikanska cerkev zadnje čase tako poživila, če bi ne deloval v njej Sv. Duh? ali ni greh zoper Sv. Duha, če ji obrača hrbet in išče drugod morda le blestečih prevar? Spomni naj se Puseya in Kebleja, mu je govoril predstojnik, tako učena moža, ki sta gotovo globlje videla, a sta zavrgla rimsko ekskluzivnost in do konca učila, da je anglikanska cerkev del Kristusove Cerkve.

Katoličani, pravi Benson, si ne morejo niti misliti, kaj mora prebiti anglikanec, preden se ukloni Rimu. To še ni nič, da mora pustiti vse lagodnosti življenja, da izgubi službo in dohodke, da izgubi prijatelje. Zanj da tega ni bilo. Toda duševne stiske, te neznosne muke, ko je duša kakor trgana na vse strani in ni nikjer olajšanja, če ne morda v topem kvietizmu. Pustiti svojo cerkev in iti v drugo, se zdi kakor pustiti vse, kar je ljubega in dragega, na kar je človek navezan, kar je s srcem zraslo, in iti v pusto, brezsrdno tujino, kjer te bo vse gledalo, sumilo in prezirljivo ravnalo s teboj. Na višku boja tudi nekako preneha delovati logika: duša je marveč silno občutljiva in ranljiva, v smrtnih težavah, in ljudje, ki sami živijo v svetlobi, ne vedo, kako jo vsaka trda, nemila beseda rani in neizrekljivo zaboli; zato se uboga stvar spet in spet umakne nazaj v polmrak (80—1).

Tako se je tudi Benson boril sam s seboj. Tedaj mu je prišlo v roke dvoje del, ki sta mu podrli še zadnje opore anglikanske vere. Mallock mu je prevrgel s svojim delom »Doctrine and Doctrinal Disruption« vse teorije, ki jih je bil zamislil, da bi rešil anglikansko cerkev. Izmisлил si je bil z ritualisti teorijo, da je le ena Cerkev. Namreč: vse to je katoliško, v čemer se Rim, Moskva in Canterbury molče ujemajo. To tiho soglasje je obenem tista živa avtoriteta, ki je Cerkev ne more pogrešati. V čemer se pa Rim, Moskva in Canterbury ločijo, to je polje osebnih mnenj. Tako bi lahko sprejel vse dogme rimske cerkve, razen dogme o nezmotljivosti, kakor tudi rimske obrede in pobožnosti: rožni venec — Benson pravi, da ga je v tem času vedno molil —, češčenje svetnikov, spoved, sv. »mašo« — začel je že doma rabiti tudi

ta katoliški izraz — in drugo (61). Sedaj mu je Mallock vse prevrnil. Ko bi se Rim, Moskva in Canterbury v vsem ujemali, tako je argumentiral Mallock, se prav v tem ne, da bi bili ena Cerkev. Zato je vsa ta teorija le samoprevara. Veliki konvertit Newman mu je pa odkril v delu »The Development of Christian Doctrine« »božje mesto« v vsej moči in lepoti, tako da so izginile zadnje megle. K vsemu temu je dodalo nove svetlobe še branje sv. pisma. Ko si je bil izbrisal iz oči prah protikatoliških predsodkov, mu je kakor diamant zableščala iz evangelijev resnica o prvenstvu Petrovem in nezmotljivem učiteljstvu, in vsega tega si druga cerkev mimo rimske niti lastiti ne upa, dočim rimska cerkev prav s tem nastopa proti vsem drugim (92, 97).

A kako, da Pusey tega ni videl? Bensonu je bilo naenkrat jasno, da najti božjo zveličalno pot ne more biti dano le učenjakom. Ali naj za uboge v duhu in zaposlene ne bi bilo zveličanja? Ne torej toliko učenosti, ampak ponižnosti in čistosti nagibov je treba (90). Benson je spoznal, da vera ni samo stvar uma, ampak tudi volje in srca in da je treba predvsem ponižne molitve (88, 91, 8). Kar se pa tiče delovanja Sv. Duha v anglikanski cerkvi, je spoznal Benson, da je tam, kjer je osebna gorečnost in dobra volja; v rimski cerkvi je pa videl, da gori ogenj, četudi so posamezniki manj pobožni in mlačni (85—6).

Izginila je težava za težavo in bila je vedno večja jasnost. Ostali so še sicer večni problemi o grehu in svobodni volji, a ti problemi ne morejo delati težav njemu, ki veruje v mistično Kristusovo nevesto, saj ve, da je v nje srcu skrita božja skrivnost (98). Benson se je zavedel, da anglikanskega stališča zanj ni več. Vdati bi se bil mogel le še pobožnemu agnosticizmu, ki se mu vdaja dandanes toliko anglikanskih duhovnikov, pustiti namreč vse razmišljanje, naj bo tako ali tako, toda to njemu ni bilo mogoče (92). Nekega dne je izpovedal predstojniku, kako je. Ko je zapuščal dragi Mirfield, kjer je bil preživel vendarle mnogo srečnih dni in imel toliko ljubih prijateljev, si ni mogel kaj, da ne bi poljubil podbojev vrat, tako težka mu je bila ločitev (79). Ostal je sedaj najprej doma pri materi. Ta čas je proučeval zlasti zgodovino angleške reformacije in vedno bolj se je čudil, kako je mogel kdaj imeti anglikansko cerkev za staro cerkev Anglije. V tem stanju je napisal roman »By what authority«. Bil je zanj, kakor sam pravi, nekak dušnik, da je sploh mogel vzdržati (101). Na željo matere in pa da ne bi odklonil nobenega migljaja, ki bi utegnil biti od

Boga, se je iznova posvetoval z nekaterimi odličnimi člani anglikanske cerkve. Med njimi je bil tudi en lajik. Ta mu je rekel, da je po njegovem prepričanju papeštvo naraven rezultat cerkvenega razvoja; je, ker mora biti, ne da bi bilo zato že božja ustanova; zato bo najbolje, če ostane v anglikanski cerkvi in dela tu za nadaljnje krščansko edinstvo (105). Visoki cerkveni dostojanstvenik, ki je bil tudi med svetovavci, je pa nehote priznal, da anglikanska cerkev res nima v verskih stvareh nobene avtoritativne oblasti. Če bi torej ne bilo papeštvo tista oblast, bi sploh ne bilo na zemlji take avtoritete, in razodetje ne bi moglo terjati, da se mu ljudje uklonejo. Tako so prihajali in odhajali svetovavci, ne da bi mu mogli pomagati. Nazadnje mu je bilo vsega dosti in sklenil je narediti temu razdvojenemu stanju konec.

A zakaj že ne prej? Zato, pravi, ker je še vedno čakal, nekoliko sam, nekoliko na željo matere in sorodnikov, da se bo morda vendarle vse izkazalo za slepilno prevaro satanovo. Videl je v dalji božje mesto, tako jasno kakor goro po dežju, a imel je čuvstvo, kakor da se dviga iz neznanske, mrtve duševne divjine, in čakal je, morda se zgane in izmakne kot videz v nič. »Vedel sem,« pravi z Newmanom, »da je katoliška cerkev prava Cerkev, a nisem vedel, da sem vedel« (109). »A nazadnje,« pravi dalje, »se je Bog usmilil moje duše.« S privoljenjem materinim je pisal prijatelju, tudi konvertitu, naj vse uredi. 7. septembra 1903 se je poslovil od ljubljene matere in odpotoval v dominikanski samostan v Woodchester. 11. septembra, neki petek, ga je P. Reginald Buckler sprejel v katoliško cerkev.

Nekaterim je dan konverzije dan nepopisne sreče. Tako je pripovedoval Bensonu prijatelj konvertit, da ga je ob konverziji le to strašno težilo, da bo moral zavreči anglikanske redove kot neveljavne. Bil je namreč ritualist in je leta in leta »maševal«. Toda, je dejal, tisti hip, ko se je doteknila sv. hostija jezika, je spoznal razloček in niti za trenutek ni nikdar več dvomil, da je prej prejemal le kruh in vino, novi dar pa da je brezmadežno telo Gospodovo (115). Bil je ta konvertit, pravi Benson, že starejši mož in jako trezen. Benson sam ni imel nobenega občutja. »Dvomim,« pravi, »da bi bil kdo kdaj manj ginjen vstopil v božje mesto« (110). Nič razburjen, brez strahu in brez veselja, hladan je izpovedal vero in prejel sv. zakramente. Le eno je bilo sredi te brezobčutnosti v njegovi duši: »absolutna gotovost, da je izpolnil božjo voljo in stopil v njegovo Cerkev« (113). Misli, da je

bila ta neobčutljivost naravna reakcija vseh duševnih muk zadnjega časa. Trajala je nekaj mesecev, in še v Rimu se je le težko vzdramil. Prevzemalo ga je pa od hipa do hipa močnejše čustvo zadovoljnosti in mu polnilo srce.

Ko se je razvedelo, kaj je storil, je dobival kope pisem. Eni so ga grdili kot izdajavca, drugi kot debeloglavega, nehvaležnega pobožnjaka, še drugi so mu očitali, da je umazal spomin očetov itd. Neki anglikanski duhovnik mu je srčno čestital, da je našel pot v mesto miru. Ta je osem let pozneje prišel za njim. Neki anglikanski škof je pa rekel materi: »Mislite na to, da je ravnal vedno po svoji vesti, in kaj drugega bi bil njegov oče želel, kakor to?« Sploh, pravi, da je prejel tudi mnogo dokazov ljubezni in da so mu nekateri prijatelji tudi poslej ostali zvesti.

Kmalu potem je šel v Rim, da se posveti katoliškemu duhovništvu.

To je vnanji obris Bensonove konverzije z nekaterimi duševnimi potezami. Več, pravi Benson, sam ne morem podati. Božjega delovanja v tajnah duše ni mogoče v posameznostih zasledovati. »Vera je božje delo, ki se tajinstveno izvrši, tudi kadar se zdi, da se odeva v dokaze in zgodovinska dejstva... Če treba z razumom obdelati tla, je pa še neprimerno potrebneje moliti, očistiti nagibe in se izročiti Bogu« (8).

Iz dobe Tomaža Hrena.

Dr. Josip Mal.

Predstavitelji in začetniki protireformacijskega gibanja v Notranji Avstriji so dobro vedeli, da po deželi sejanege luteranskega zla ne bo mogoče iztrebiti samo z govori raz leco, marveč da je treba predvsem poskrbeti za knjige, pisane v narodovem jeziku in krščanskem duhu. S pomočjo dobre katoliške šole in knjige je bilo treba ljudstvu priljubiti katoliško vero ter zabrisati pogubne vtiske protestantske reformacije. V ta namen je dal nadvojvoda Karel poklicati v deželo red bojevnikov Kristusovih, in ko je isti l. 1586. razširil jezuitsko gimnazijo graško v vseučilišče za notranje-avstrijske dežele, je to novo svojo ustanovo izrecno utemeljeval s tem, »da tak zavod nujno zahtevajo raz-

mere njemu podložnih dežel in narodov, ki so tako različnega rodu, tako različnih jezikov in narečij«. Tako je imelo graško vseučilišče in graški jezuitski kolegij izpočetka že izrecno nalogo skrbeti tudi za duševne koristi slovenskega naroda.¹ In tako so prišli dne 21. januarja l. 1597 prvi člani tovarštva Jezusovega v Ljubljano dopolnjevati stavljeno jim nalogo, med njimi kot prokurator in katehet p. Krištof Zigelfest. V poletju je prišel iz Olo-muca za propovednika p. Henrik Vivarius, ki je imel postati prvi rektor ljubljanskega kolegija, in je pripeljal seboj še Kranjca Andreja Rozmana kot redovnega učitelja. Jezuitska šola je bila dobro obiskana, pridobila si je sloves in ugled po celi deželi. Število učencev in učiteljev je rastlo od leta do leta, tako da je bilo l. 1604 izmed 12 članov tovarštva pet profesorjev. Istega leta je zadela red težka izguba vsled smrti p. Andreja Rozmana, ki se je moral zadnji čas nahajati na Koroškem, a je bil vsled bolehnosti na prizadevanje Zigelfesta določen zopet za Ljubljano, gotovo iz ozira, ker je bil tukaj redu pri spisovanju potrebnih slovenskih knjig in kot učitelj nenadomestljiv.

Znano je, da se je škof Hren pri svojih književnih zasnovah posluževal sodelovanja duhovščine in predvsem izobraženih jezuitov (n. pr. Janeza Čandika in Malija); to bo gotovo tudi vzrok, da se od Hrenovega rokopisnega književnega delovanja ni do malega nič ohranilo, dasi iz njegovih lastnih pisem vemo, da je pripravljaval slovensko pesmarico in dva katekizma, kar je hotel dati v tisk takoj za Evangeliji in Listovi.² Ena glavnih opor je moral biti ravno tudi p. Andrej Rozman, čigar smrt (20. marca 1604) naznanja omenjeni Zigelfest z veliko žalostjo škofu Hrenu³ v pismu z dne 22. marca: »Cum dolore meo magno significo nostrum P. Andream Rosmannum Labacum certo destinandum nudius tertius sub horam semioctavam vespertinam obiisse, post unius fere diei luctam, heri circa quartam sepultum esse. Sperabam me eum eripuisse ex Carintia huc transferendo, et forte fuisset factum, si ob debilitatem vena potuisset aperiri; ita res loqui videbatur et medici fere sentiunt; patientia. Bug nam deset Krainzu, sa eniga poshli.«

Ta zadnji slovenski vzklik sredi latinskega pisma me potrjuje v domnevi, da je p. Rozman deloval posredno ali nepo-

¹ Šuman, Die Slovenen, p. 112.

² Dr. M. Prelesnik, Protireformacija na Kranjskem. (Katoliški Obzornik, V. (1901), str. 209 sl.).

³ Pismo v kranjskem deželnem arhivu.

sredno tudi na polju slovenske prosvete (»Krainz« = Slovenec), bodisi kot slovenski učitelj, bodisi kot prevajalec slovenskih šolskih in nabožnih knjig ali pa kot Hrenov pomočnik in sotrudnik. Kajti jezuiti so bili tudi v tem oziru desna roka škofova: komaj dve leti zatem so oskrbeli, da je bil nov slovenski katekizem tik pred tiskom, vzbudili so zanj zanimanje po celi deželi, tako da so ga celo Korošci težko pričakovali. Ker tudi nemških katekizmov celo na Dunaju niso mogli dobiti v zadostnem številu, so nameravali tudi tega dati v tisk, toda šele za slovenskim. Ne more se sicer z gotovostjo reči, kdo da je bil avtor tega (razen nezadostnega Pahenekerjevega iz l. 1574) edinega slovenskega katoliškega katekizma: ali jezuiti ali škof Hren, o katerem vemo, da je dalj časa pripravljajl mali in pa veliki Kanizijev katekizem, k čemur ga je izpodbujal l. 1612 Janez Čandik, l. 1620 pa sam vizitator Sikst Carcanus.¹ Za škofa Hrena bi bil s tem podan dokaz, da ni šele l. 1612 nameraval poleg Evangelijev in Listov dati na svetlo tudi katekizem², marveč da je to nameraval takoj v začetku svojega pastirovanja. Pa ako tudi ni bila ta prestava njegova, za prizadevanje jezuitov je kazal živo zanimanje, saj bi gotovo on moral nositi stroške tiska, ker red takrat še ni imel sredstev. Zato tudi razumemo, da so jezuiti škofa o napredku glede izdanja katekizma vestno obveščali. Krištof Zigelfest poroča iz Ljubljane 3. maja 1606. škofu Hrenu v Gornjigrad med drugim tudi o tej zadevi sledeče: »Catechismi Germanici impressioni superse-dissemus, si quod in via sperare coeperam Viennae aliquot ejus exemplaria reperissem; sed quia nullum omnino invenire licuit commendavi rem totam P. Malio. Widmanstadii officina admodum modo occupatur, ut nesciam quando Germanicus sit habiturus locum, Slavonicum tamen ita commendavimus, ut sperem brevi praelo dandum. Slavonici 2000 exemplaria iudicabam ponenda. Et videntur non nimis multa fore. Nam Carinthiaci etiam cum desiderio videntur expectare.«³

¹ Prelesnik, l. c. p. 209, 212.

² Rokopisno delo je bilo takrat (1612) po škofovi tožbi »po krivdi in brezbriznosti duhovnikov, odločenih za prepisovanje, raztrgano in nena-tisnjeno«. (Prelesnik, l. c. p. 209).

³ Orig. pismo na papirju v kranjskem deželnem arhivu. — Pismo vse-buje razentega še nekatera druga poročila z obvestilom, da »informatio circa Praedicantis Truberi apud Provinciales Carniolae depositam pecuniam expectatur.«

Ljubljanski jezuiti so tisk in njega nadzorstvo v tiskarni Jurija Widmannstätterja v Gradcu priporočili ondotnemu kolegiju. Da bi izdanje toli potrebnega slovenskega katekizma pospešili, so sklenili nemško izdajo za toliko časa zapostaviti. Tudi glede nemškega katekizma ni znano, v koliko je bil Hren pri delu soudeležen: Nagl-Zeidler, *Deutsch-Oesterreichische Literaturgeschichte* (str. 488) omenja sicer Hrenove latinske pesmi, a nobenih prozaičnih nemških spisov. Slovenski katekizem je imel pri tisku prednost, in ker ta ni izšel, je najbrže enaka usoda tem preje doletela tudi nemškega; Zigelfest opravičuje izdajo slovenskega v 2000 iztisih s koroškimi odjemalci (Evangeliji in Listovi so izšli v 3000 izvodih). Mogoče nam v prihodnosti kak doslej neznan dokument pojasni Hrenovo razmerje do tega slovenskega katekizma in poda vzroke, zakaj se že izgotovljeno delo kljub nameri in vsem pripravam ni dalo v tisk ne leta 1606. niti kdaj pozneje.

Goriško slovensko časopisje.

Bibliografična črtica. — Dr. Janko Bratina.

Dandanes je postalo časopisje tudi za zgodovinarja in kulturnega historika važen vir, iz katerega črpa večkrat zanimivih in važnih podatkov. Ljudsko mišljenje, slika političnega in kulturnega dela odseva iz časopisja večkrat bolj jasno kot pa iz kake učene razprave. Zato morda pridejo naslednji skoro golo bibliografični podatki temu ali onemu znanstvenemu delavcu vendar prav, da bo vsaj vedel, kje bi se mogoče kaj dobilo, ako bo raziskoval novejšo dobo goriškega bitja in žitja.

Prvo navedem goriške slovenske liste v abecednem redu, potem pa v časovnem, ker ta je v tem oziru najvažnejši. Pritegnil sem semkaj vse liste, kolikor jih je izhajalo v Gorici, brez ozira na njih vsebino. Ta popolnost gotovo ne bode škodovala.

Po abecednem redu se razvrsti goriško časopisje sledeče: 1. Cvetje, 2. Čas (Novi), 3. Domovina, 4. Glas, 5. Glas (Kmečki), 6. Glas (Naš), 7. Gorica, 8. Gorica (polit. list), 9. Gospodar (Primorski), 10. Gospodar (Umni), 11. Jednakopravnost, 12. Katolik (Rimski), 13. Kmetovalec, 14. Knajpovec, 15. Letnik (Goriški), 16. List (Goriški), 17. List (Gospodarski), 18. List (Primorski), 19. Narod, 20. Pisarna (Slovenska), 21. Prapor (Sokolski), 22. Prijatelj (Delavski), 23. Prijatelj (Kmetov), 24. Primorec, 25. Samouprava, 26. Sloga, 27. Soča, 28. Soča (Nova), 29. Šola, 30. Tovariš (Delavski), 31. Veda, 32. Vestnik (Goriški) in 33. Zapiski (Naši). V naslednjem oddelku o goriškem slovenskem

časopisju v časovnem razporedu sem snov razdelil v tri skupine: I. politični listi; II. gospodarski in strokovni listi; III. znanstveni in nabožni listi.

Drugod po Slovenskem je l. 1848 skoraj povsod prineslo tudi kako politično glasilo, četudi morda ni imelo dolgega življenja. Pri nas na Goriškem smo tista leta ostali brez lastnega lista, zatekali pa smo se v »Novice«, ki imajo v oni dobi in v dobi taborov jako dosti dopisov z Goriškega. Prvi politični list goriških Slovencev je bila »Domovina«. Izhajala je: I. letnik 1867, II. l. 1868, III. l. 1869. Prva številka je izšla dne 5. januarja 1867, zadnja dne 31. decembra 1869. Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik je bil ves čas pokojni Andrej Marušič. V zadnji številki pravi: »Z današnjim listom neha 'Domovina' izhajati. Pričakoval sem, da jo kdo drugi prevzame, pa do sedaj se ni nihče zanj oglasil, akoravno ni ga menda v Gorici domoljuba, ki ne bi bil tako dobro kakor jaz prepričan, da samosvoja dežela, kakor je naša, posebnega slov. lista potrebuje. Znabiti, da, kar ne more biti zdaj, bo drugoč in da ne bomo dolgo časa brez svojega organa«. »Domovina« je bila tednik in »list posebno za primorsko deželno, pa tudi sploh slovenske zadeve«. Kot posebnost naj še omenim, da je imela tudi nemške oglase.

Leta 1871 smo dobili v Gorici »Soča«. »Soča« je izhajala sledeče: I. letnik 1871 (12. aprila 1. številka) in dalje do leta 1891. (XXI. letnik) 1891 je končala z 10. številko. Potem je presledek do konca leta 1892, ko je začel zopet izhajati list kot XXIII. letnik (l. 1892/93). Od takrat je izhajala »Soča« nepretrgoma dalje (l. 1914 letnik 44). »Soča« je bila prvotno »organ društva goriškega za brambo narodnih pravic«.

Že l. 1872 smo dobili Goričani nov list »Glas«. Izhajal je vsak petek. Prvi letnik l. 1872, zadnji, t. j. IV. letnik, l. 1875. Prva številka je izšla 5. julija 1872, zadnja 31. decembra 1875. List je zelo menjal urednike; zadnji je bil Karol Kocijančič.

Leta 1889, 31. oktobra, je zagledala beli dan »Nova Soča«, ki je izhajala še l. 1890, l. 1891 in l. 1892. Zadnja številka je izšla dne 23. decembra 1892.

Od l. 1893 do l. 1914 je izhajal »Primorec«, prvotno kot brezplačna priloga »Soče«, pozneje kot samostojen list. Prva številka je izšla dne 7. januarja 1893, zadnja 7. avgusta 1914. Nato še dve nezaznamovani številki kot priloga »Soče« št. 58. in 59. l. 1914. Od takrat dalje je list ustavil izhajanje.

Leta 1893 se je rodila tudi »Sloga«, ki je izhajala tudi z geslom: »Nesloga tlači — sloga jači; torej složimo se!« skozi tri leta. I. letnik 1893, II. 1894, III. 1895. Prva številka je izšla dne 9. septembra 1893, zadnja pa 4. aprila 1895.

Leta 1894 nam je prineslo v Gorico »Primorski list«, ki je kot I. letnik izhajal v Trstu. V Gorici je začel izhajati z 18. številko II. tečaja 20. septembra 1894. Izhajal je potem nepretrgoma v Gorici do svojega XXII. letnika in končal s 4. številko l. 1914.

»Primorski list« je izhajal prvotno 1. in 3. četrtek v mesecu, potem 1., 2. in 3. četrtek, pozneje 1., 10. in 20. v mesecu in od I. VIII. dalje vsak četrtek.

Leta 1898 se je pojavil v Gorici »Delavski prijatelj«, ki je izhajal tudi še l. 1899. »Delavski prijatelj« je bil »krščansko-socialni list za delavce na Primorskem«, toda, kakor rečeno, vzdržal se ni več kot dve leti.

Dne 7. julija 1899 je izšla prva številka novega političnega glasila »Gorica«. »Gorica« je izhajala v 14 letnikih l. 1899 do l. 1914. Leta 1914 je izšlo le osem števil, zadnja dne 4. februarja. Začetkoma je izhajala »Gorica« po enkrat, od 15. številke I. letnika dalje pa po dvakrat na teden.

Leto 1900 nam je prineslo »Narod«, ki je izhajal pa le eno leto kot dvotednik. Izšlo je 26 števil. List je bil namenjen »najširšim slojem našega naroda«.

Od l. 1901 do 1903 je izhajala v Gorici »Jednakopravnost« kot »glasilo političnega društva 'Jednakopravnost' v Idriji«.

Leta 1907, 8. novembra, je začel izhajati »Naš glas« kot »glasilo slovenske kmečke stranke na Goriškem«. Prišel je pa le do II. leta (1908) in se nadaljeval l. 1909 pod naslovom »Kmečki glas«. Toda tudi ta naslov ni imel posebne sreče, kajti že 3. februarja l. 1910 je list končal svoje izhajanje.

Leta 1908 se je pojavil v Gorici »Delavski tovariš«, izšlo je pa le 14 števil. Prva številka dne 5. junija, zadnja 4. septembra 1908.

Koncem l. 1909 (29. decembra) je začel izhajati v Gorici »Novi čas«. I. letnik pade pravzaprav v leto 1910. Izhaja vsak petek opoldne.

Najnovejši goriški politični list je »Goriški list«. Izhajati je začel kot I. letnik dne 7. februarja 1914. Izhaja vsak četrtek.

V drugi oddelek sem porazdelil gospodarske in strokovne liste, ki imajo vsi pretežno poučni značaj. Na tem polju smo Goričani imeli slovensko glasilo že l. 1863. C. kr. kmetijska družba goriška je izdajala za slovensko ljudstvo list »Umni gospodar«. I. letnik 1863, II. 1864, III. 1865. List je izhajal enkrat na mesec; prva številka je izšla julija 1863, zadnja 19. decembra 1865.

Ista c. kr. kmetijska družba je izdajala od l. 1869 dalje do l. 1902 »Gospodarski list«. I. letnik 1869 (prva številka 10. julija). Leta 1876 list ni izhajal, l. 1877 se je nadaljeval kot VIII. letnik in končal kot XXII. letnik leta 1902.

Leta 1875 je začel izhajati »Kmetovalec«, »list slovenskim gospodarjem v poduk«. Tiskal ga je Paternolli. Doživel je ta list tri letnike 1875, 1876 in 1877, ko je zaspal 30. junija.

Leta 1880 je izšla prva številka (30. julija) lista »Šola«. »Šola« je bilo glasilo goriških učiteljev. Založnik je bil Vinko Černic, učitelj v Št. Petru pri Gorici. Tega lista imamo štiri letnike: I. (1880/81), II. (1881/82), III. (1882/83), IV. (1883/84). Zadnji letnik je končal s 3. številko, drugi so imeli po štiri.

30. maja leta 1890 je izšla »Gorica«, ki je bila »list za trgovino, obrtnijo, kmetijstvo in narodno gospodarstvo«. Izhajala je vsak drugi in zadnji petek meseca — kot priloga »Novi Soči«. Letnik I. (1890) obsega 15 števil, letnik II. (1891) obsega 5 števil.

Leto 1894 je prineslo Goričanom nov gospodarski list »Goriški vestnik«, »list za narodno gospodarstvo, zlasti obrt in trgovino«. Imamo tri letnike: 1894, 1895 in 1896.

Od l. 1904 do 1906 je izhajal v Gorici »Knajpovec«, po svojem podnaslovu »časopis za negovanje zdravja po Kneippovem sestavu, za poduk, uzgojo otrok in zabavo«. Uredništvo je bilo v Krapini, tiskal pa se je list v Gorici. Izšli so letniki I., II. in III.

V letu 1905 je začel izhajati »Primorski gospodar«, »list za pouspeševanje kmetijstva v Slovenskem Primorju«. List izhaja dvakrat na mesec. I. letnik 1905; sedaj izhaja še in stoji v letniku XI. (1915).

Deželni odbor goriški je izdajal od l. 1906 svoj poluradni list v obeh deželnih jezikih. Za Slovence je izhajala »Samouprava«. I. letnik je izšel l. 1906/07, potem vsakoletno en letnik do letnika VII. (1913), ko je list prenehal izhajati.

Zadnji dve leti svojega obstanka je izhajala v Gorici »Slovenska pisarna«, »glasilo društva slovenskih odvetniških in notarskih uradnikov«. V Gorici je izšel VII. in VIII. letnik (l. 1908 in l. 1909).

Leta 1908 smo dobili tudi list »Kmetov prijatelj«, čigar »uredništvo in upravništvo se nahajata v deželnem kmetijskem uradu«. List je izhajal do l. 1914 redno dvakrat v mesecu, tekom rečenega leta pa je polagoma opešal.

Še novejšega datuma je »Sokolski prapor«. Izhajati je začel l. 1911, izšel je še letnik II. (1912) in od III. (1913) dve številki. »Sokolski prapor« je bil »glasilo Goriške Sokolske župe« in je izhajal »po potrebi«.

Med znanstvenimi listi ali revijami naj navedem kot najstarejši pojav te vrste »Goriški letnik«. Ta list je bil namenjen izhajati enkrat na leto kot nekaj znanstveni almanah, toda brez koledarja. Določen je bil »za čitatelje vsacega stanu«. I. tečaj je izšel l. 1894, uredil ga je Fr. Zakrajšek. Prvi letnik je bil tudi — zadnji.

Od l. 1888 do l. 1896 je izhajal v Gorici znanstveni list, ki je imel svoj vpliv daleč čez meje goriške dežele, t.j. »Rimski Katolik«. Prvi letnik je izšel l. 1888, zadnji (VIII.) pa l. 1896. Urednik in izdajatelj je bil ves čas dr. Anton Mahnič, sedanji škof na Krku.

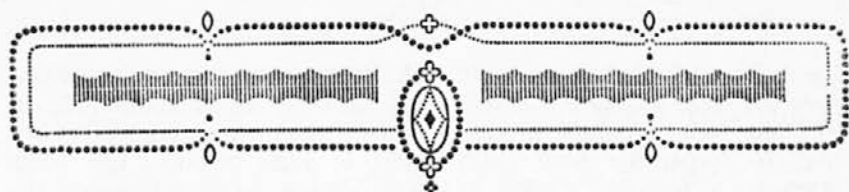
Leta 1911 je začela izhajati v Gorici »Veda«, »dvomesečnik za znanost in kulturo«. V letu 1915 je »Veda« dospela do V. letnika. Prvi uredniki so bili: Albert Kramer, Ivan Prijatelj, Mihajlo Rostohar in Bogumil Vošnjak.

Isto leto (1911) so prišli iz Ljubljane v Gorico »Naši zapiski«. V Gorici so izšli letniki: VIII., IX., X. in XI. (l. 1911—1914). Zadnji urednik je bil dr. Tuma, ki je koncem 1914 list ustavil.

Zaključim pa naj z našim občeznanim nabožnim listom »Cvetje«. »Cvetje z vertov sv. Frančiška« izhaja v Gorici od l. 1880 in je prispelo l. 1915 do svojega 32. letnika. Urednik je bil do IV. letnika P. Ozimek, od V. letnika dalje je uredil vse letnike mnogozaslužni P. S. Škrabec. »Cvetje« je po vsebini nabožen list, platnice pa so strogo znanstvenega, jezikoslovnega značaja: spisi P. Škrabca samega.

Marsikdo bode pogrešal v teh vrsticah pravo notranjo zvezo in organski razvoj goriškega slovenskega časopisja. Toda tega nisem sploh nameraval. Hotel sem le onim, ki kot zgodovinarji, političarji ali literarni historiki morajo včasih poseči tudi v življenje goriških Slovencev, podati majhno zunanjo sliko in imena naših goriških bivših in sedanjih listov, kjer bode lahko ta ali oni raziskovalec našel kak prispevek za svoje študije.

OBZORNIK.

Verstvo in kultura.

Vojska in bodoče naloge.

V »Hochlandu« (1915/16, I. zv. 1—9) piše Karl Muth o pogojih nemške bodočnosti. Vojska, pravi, je dokazala, da so vir nemške moči predvsem npravne, etične sile. Na zunaj je seveda omogočil zmage tehnični napredek, a tudi ta ne bi bil tak brez etičnih sil. Tudi za tehnični napredek je bilo treba strogega duha delavnosti, resne zavesti dolžnosti in odgovornosti ter velike ljubezni. Te npravne sile so kapital, ki so ga zapustili krščanski, globokoverni in v veri močni časi. Zato tudi lahko rečemo, da je vir nemške moči krščanstvo, ki še vsaj skrivaj (latentno) deluje v nemškem narodu. »Dieses in uns latent vorhandene Christliche ist es, dem wir unsere heutige Kraft verdanken«, pravi Muth. Zato je pa tudi prvi pogoj nemške bodočnosti — vera. Dva druga pogoja sta seveda tudi narava in svoboda, a tudi njima šele vera daje pravi zmisel in pravo moč. Brez vere se izprevrže gojitev narave v materialistični naturalizem, svoboda v anarhični individualizem. Francoska revolucija, ki je prevrgla krščanska načela, je obenem podrla osnove človeške družbe. Odtod, pravi Muth, je katastrofa moderne Francije. Že protestantovski zgodovinar in državnik

Guizot je slutil, da bo prišlo tako. »Bistveni značaj krščanstva, je dejal, je spoštovanje prava in pravice, pravic božjih in človeških, vlad in držav, preteklosti in bodočnosti. Značaj duha revolucije je pa strast, strast samosilja, strast trme in enostranosti, ki ji neugodne pravice niso nič in ki so ji vsa služéča sredstva dobra: zvižáča ali sila, grožnja ali podkup, danes napadanje avtoritete, jutri zaničevanje svobode.« Če je pa tako, tedaj, pravi Muth, je naša prva naloga, da se odtegnemo vplivu teh prevratnih idej. In ne moremo tajiti, pravi, da je bil ta duh revolucije tudi nas že nekoliko dobil v oblast. V vse evropsko življenje se je bil že zajedel ta duh naturalizma in laizacije. Vrnimo se k religiji, v tem je rešitev naše bodoče usode! — V istem zvezku »Hochlanda« (str. 61—67) pod nekoliko čudnim naslovom »Die Sehnsucht nach dem Organischen im Lichte unserer Liturgie« je segel dr. H. Platz še globlje in dokazuje, da je odkrila vojska globoko teženje človeške duše po »theo-centričnem kozmosu«, to je, po miru z Bogom, po očiščenju srca, po nadnaravnem svetu. Iz tehnike in industrije, iz velikih mest in vnanje kulture, iz svetovne vojske in svetovne stiske se dviga že

dolgo krik: mir! Najbolj pa je to teženje prevzelo vojake v strelskih jarkih, ne vseh, a mnoge in najboljše. To hrepenenje more utešiti le Cerkev. V katoliški Cerkvi je vir, ki posreduje vse to, evharistija, evharistična daritev. Le, če se bo moderni svet sem obrnil in če se bo vrnilo človeštvo k praprskanski tradiciji, kakor jo je tako priporočal Pij X., se bo tudi vrnil v srca mir, zadovoljstvo s pravo ljubeznijo in navdušenjem! Izginila bo tista razdvojenost, negotovost, nedoločnost, ki je tako značilna za moderno dušo. Večkrat, pravi Platz, se je nam zadnje čase očitala inferiornost in sami sebi smo se zdeli majhni, ko se nam je pravilo, da se domala ves napredek nove dobe vrši izven Cerkve. Na to pa nismo mislili, da imamo v svoji sredini najvišje kulturne vrednote, ki bi bila brez njih vsa krščansko-zapadna kultura že davno izginila! A, čim bolj se bomo tega zavedali, tem bolj uspešno in zmagovito bomo lahko pomagali, da moderna kultura ozdravi. Tu je za katoličane po svetovni vojski morda ena prvih nalog. —

Norbert Weber je označil v svojem predavanju na sestanku dunajske »Leonove družbe« v Solnogradu (11. oktobra) kot posebno nalogo avstrijskih katoličanov po vojski večjo skrb za misijone. Vse kaže, da bo po svetovni vojski nemški in avstrijski vpliv segel daleč na vzhod. Ta vpliv mora biti pa kulturni in princip najvišje kulture je krščanstvo, četudi ne mislimo na duše. Brez krščanstva bi bilo naše delo pač malo kulturno in vablivo za tuja plemena. Že sedaj dvomijo o nas. »Evropa nas imenuje barbare,« tako piše kitajski list, »a dozdeva se nam,

ako evropska kultura ne zna ustvarjati drugega kakor morila, da je boljše, če ostanemo barbari.« Prav tako bi sami potrdili, kar očita n. pr. Paquet, da je svetovna vojska le boj »za ne še ugrabljene vire bogastva na zemlji, za trge v Turčiji in na Kitajskem«, zato najbrže, dostavlja Paquet, je tudi tako »kanibalska«. Naša kultura se mora torej oploditi s krščanstvom in z našim kulturnim delom na vzhodu se mora družiti tudi misijonska misel. Je pa še drug razlog. V tej svetovni vojski, pravi Weber, se bodo podrli »stebri svetovnega misijona«, propadla bodo namreč velika francoska misijonska semenišča. Če Francija zmaga, bo zmagalo v Franciji svobodomiseltvo in francoskih misijonov bo konec. Če Francija propade, propadejo največji francoski misijoni. Stotero milijonov ljudi na daljnem vzhodu stoji na razpotju. Protestantizem zastavlja vse sile, da jih spravi pod svojo usodno oblast. Ali naj katoličani le brezbrizno gledamo?

A. U.

Dr. A. B. Jeglič, **Mesija**. 2. zv. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1915.

Z drugim zvezkom je to delo dokončano. (Obsega 416 str.; razdeljeno je v 12 poglavij z 92 razdelki; 2. zvezek: poglavja VII—XII, razdelki 40—92 od usodnega preobrata v Galileji do binkoštnega praznika po vnebohodu, ki je pravi začetek mesijanskega kraljestva na zemlji.)

Tako imamo sedaj Slovenci tri večja dela o Kristusu: Zgodbe (izdala Družba sv. Mohorja), Dido-novo knjigo »Jezus Kristus« (prevedel P. Bohinjec, izdal knezoškof dr. A. B. Jeglič), pa Mesija. Kako se imajo ta dela med seboj?

»Zgodbe« podajajo življenje Jezusovo po besedah štirih evangelistov tako, »da so se mali oddelki evangelija zapored ponatisnili in se je vsakemu oddelku dodala razlaga«. »Ta način, pravi po pravici presvetli pisatelj v uvodu »Mesija«, je jako dober in gotovo koristen, le preveč se pretrguje razvitek življenja in napredek delovanja Gospodovega, da ni lahko dobiti celotne slike« (str. 4).

Didonovo delo je delo duhovitega Francoza, ki očaruje z blestečim slogom, retoričnim vznosom in presenetljivimi domiselki, ki pa srca, željnega resnice in samo preproste resnice, prav raditega povsem ne zadovolji. Didon je pisal za ljudi, ki jih je bil Renan s prav takimi sredstvi s svojim »Jezusom« predobil za dvome in nevero. Za izobražence je Didonovo delo še vedno jako zanimivo in tudi koristno, preprostu ljudstvu pa sploh ni bilo namenjeno.

Nismo pa imeli še dela, ki bi izobražencem in tudi ljudstvu podalo življenje Jezusovo preprosto, kakor se nam javi v evangeliju, brez iskane duhovitosti, ki je to življenje najmanj potrebuje, a enotno, tako da bi se videlo, kako se dejanje iz dejanja razvija, kako napreduje, se zapleta in na videz konča, podrejeno v vsem eni ideji in enemu smotru. Presvetli pisatelj knezoškof dr. A. B. Jeglič se je lotil prav te naloge in »Mesija« je tako delo.

Poiskati je bilo torej treba najprej idejo, s katero bi se dalo vse Jezusovo življenje na zemlji enotno pojmiti in iz katere bi se dalo vse razviti. Potem pa je bilo treba to zamisel res dosledno izvesti. Tako osrednja ideja (najbolj vidna v evangeliju sv. Mateja) je Jezusovo mesi-

janstvo. Odtod naslov knjige: »Mesija«. Pod tem vidikom je presvetli pisatelj zasnoval vse delo, in priznati treba, da se razvija naravno, neprisiljeno, dosledno, kar je spet indirekten dokaz, da je vidik pravi. Res se vidi iz dela, kar je nameraval pisatelj, »kako se je Mesija vedno le za to prizadeval, da pripravi, zasnove in utemelji mesijansko kraljestvo na zemlji«, kakor so jasni tudi razlogi, »zakaj so ga Judje sovražili, preganjali in spravili na križ« in kako je prav »s tako smrtjo odrešil ljudi in ustanovil mesijansko kraljestvo« (4).

To je tudi, kar daje delu značaj izvirnosti. Kolikor je nam poznana literatura, je le še Francoz Berthe blizu tako zamislil življenje Jezusovo. Čutil je, da je mogoče podati pravi življenjepis le, če pokaže »enotni vzrok, iz katerega so izšli vsi dogodki, ki jih pripovedujejo evangeliji, in ki je dovedel končno k rešitvi zapetljajev, to je, k preslavljenemu prizoru na Kalvariji« (uvod XI). Ta osnovni vzrok mu je »odpor Judov proti Mesiji«. (Berthejevo delo je prevedel na nemščino dr. W. Scherer in je izšlo l. 1912, ko je bil slovenski »Mesija« v rokopisu že dovršen). Dasi se pa Berthejevo delo vsled bogatega jezika in zanimivega pripovedovanja jako lepo čita, se vendar glede doslednosti z našim »Mesijem« ne more meriti. Niti od daleč ni vodilna ideja v vsem tako strogo dosledno izvedena, kakor jo je izvedel presvetli knezoškof dr. A. B. Jeglič. Zato pa želimo, da bi Slovenci to lepo delo spet in spet prebirali in tako vedno bolj spoznavali in priznavali v vsem življenju »Kristusa, Sinu živega Boga!«

A. U.

Socialno gospodarstvo.

Carinska zveza ali kaj.

V jubilejnem zvezku nemške revije »Nord u. Süd« (XL. letnik, oktobr. zvezek 1915/16), ki jo izdaja prof. Ludwig Stein, obravnavajo razni nemški in naši strokovnjaki, kakšno naj bi bilo gospodarsko razmerje med Avstrijo in Nemčijo po vojski. Vprašanje je nujno, pravi baron Rechberg, zakaj sedanja trgovska pogodba med Nemčijo in Avstrijo kmalu poteče in ob sklepanju miru bo morala biti jasnost že tudi zaradi tega, ker bodo prišle med mirovne točke tudi gospodarske določbe (str. 56). Žal, da take jasnosti še ni. Tudi v tej reviji strokovnjaki niso edini. Vsi so za to, da bodi gospodarsko razmerje med Nemčijo in Avstrijo kolikor mogoče tesno, češ to je zahteva velike bodočnosti, ki bo poznala tudi v gospodarskem oziru le velike organizme. Nekateri tudi iz političnih ozirov. Tako misli profesor dr. Jul. Wolf, da bo taka zveza močna sila »proti slovanski nevarnosti v Avstriji in na Ogrskem« (str. 83). Oger J. Szterényi prav tako sodi, da je mogočna, z Ogrsko gospodarsko zvezana Nemčija »najmočnejše jamstvo za nacionalni obstoj Ogrske« (str. 45). Ko pa treba določiti konkretne oblike te gospo-

darske zveze, so mnenja kaj različna. Predsednik nemškega državnega zbora dr. Kaempf pravi, da so ovire za carinsko zvezo »skoraj nepremagljive« in da treba misliti na druga pota; mora pa obsegati ta gospodarska skupnost Nemčijo, Avstrijo in Turčijo (17). Szterényi tudi pobija z mnogimi političnimi in gospodarskimi razlogi pravo carinsko zvezo, priporoča pa »zistem preferencialne carine«; Nemčija, Avstrija in Ogrska naj bi si dajale v carinskih rečeh vzajemno prednost (46). Baron Rechberg dokazuje, da je tak zistem »neizvedljiv« in v nasprotju z načelom »največje ugodnosti« (Meistbegünstigung), ki je že določeno v trgovskih pogodbah z nekaterimi drugimi državami; možna oblika da je le ali carinska unija (teoretično lahka, praktično komaj izvedljiva), ali pa dosedanje razmerje trgovinske pogodbe, a izpopolnjeno (56). Dr. G. Stresemann spet misli, da bi bilo mogoče razmerje »vzajemne prednosti«, a raztegniti bi je bilo treba še na druge prijateljske države, tako da bi bilo gospodarsko združeno ozemlje kolikormogoče veliko in široko.

Tako misli ta to, oni ono. Morda še največ težav pa jim dela nejasno državnopravno razmerje med Avstrijo in Ogrsko.

A. U.

Pedagogika.

Viktor Bežek, **Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom**. B. Občno vzgojeslovje. V Ljubljani 1914. Založba »Slovenske Šolske Matice« (str. 131—256).

O dušeslovnem uvodu Bežkovega vzgojeslovja je »Čas« že poročal (1914, 253—255). Sodba kritikova se je glasila: »Osnovni nauki iz dušeslovja« temelje na

ateističnem evolucionizmu, in zato knjiga taka, kakršna je, ne sme biti 'pedagoška učna knjiga'. Za leto 1914 je Slovenska Šolska Matica izdala drugi zvezek Bežkove pedagogike ali prvi snopič občnega vzgojeslovja. Po plehkem ateističnem modrovanju v prvem zvezku bi človek sodil, da bo pisatelj v praktičnem vzgojeslovju dosledno oznanjal goli naturalizem in izločil iz vzgoje pozitivno krščansko religijo. Pa ne. Gospod Bežek je izkušen, praktičen pedagog. Iz ateističnih, za vzgojo neplodnih osnovnih nauk ni izvajal posledic in pozitivnega krščanstva ni izključil iz vzgojeslovja; nasprotno, napisal je katehetom in sveinim učiteljem lepo in resno poglavje o 'nравно-verski vzgoji' (244—250). Rousseaujeve nazore o vzgoji pisatelj odločno zavrača (142). Jezuite prištevaja najboljšim vzgojiteljem (223).

Gospod pisatelj ni prezrl nobenega aktualnega vprašanja, ki se obravnava v pedagogiki. Trezne in pametne misli čitamo v knjigi o modernem športu in »športni pijanosti, ki hlastajoč po rekordih brezobzirno žrtvuje zdravje in denar« (145). V poglavju o vzgoji sočutja avktor po pravici poudarja, kako slabo mora vplivati na deco »neljudomilo razmerje med gospodarji in posli«, ko posel ni več, kakor nekdanj, ud družine, ampak samo plačan služabnik, ki ga treba kolikor možno izkoristiti (175). Nepotrebno in brezsmotno mučenje živali je gotovo znak sirovosti; a skrb za živali, kakršno zahteva g. Bežek, pa se zdi, da je pretirana; po njegovem bi komaj še smeli klati živino in divjačino streljati, akvarije in zoologične vrtove bi morali izprazniti (174, 240).

Veseli nas, da je g. pisatelj, ki je bil nekdanj urednik leposlovnega lista, a je sedaj ravnatelj pedagogija, odkrito povedal svojo misel o mehkužni sentimentalnosti in tistem svoj čas kakor epidemija razširjenem svetožalju v slovstvu in javno obsodil Stritarjevega solzavega 'Zorina' (175). Počasi si zdravi nazori vendarle priboré zmago! Kar piše g. avktor o skupnem seksualnem pouku, v tem mu radi pritegnemo; žal pa, da splošno ni več res, kar trdi, »da so široke plasti narodove, bodi si na kmetih, bodi si po malih mestih in trgih, nравно, zlasti spolno, tako malo pokvarjene, da tu roditelji prav z mirnim srcem počakajo, da priroda sama oskrbi spolni pouk« (180). Ko govori knjiga o alkoholnem vprašanju (208), je škoda, da se ne omeni posebe odlok c. kr. deželnega šolskega sveta za Kranjsko z dne 19. januarja 1910; g. Bežek sam daje premalo važnosti pouku o alkoholizmu pri šolski mladini. Bridko resnico pove pisatelj vzgojiteljem, ki »se hlinijo in se delajo pred svojimi gojenci boljši nego so v istini«. »Z bistrim očesom pogodi deca brzo, kaj je v dejanju in govorjenju odrastlecev naravnega, iskrenega, in kaj je nalašč narejenega, njim v zgled namenjenega« (164). Sodbo o kaznih in nagradah, kakršne so bile prej običajne v šolah, bi bilo treba pač nekoliko omiliti. »Izvršitev dolžnosti ne zasluži nagrade, in odobravanje vzgojiteljevo je edina vzgojevalna nagrada« (230, 231) — to se glasi trdo in ni povse resnično. Da bi bilo 'klečanje' najgrša telesna kazen zato, ker je klečanje bogoslužben akt, a njega zloraba v disciplinske namene onečaščenje pobožnega opravila (225): no, to so pač prazne

besede; klečanje je samo po sebi prav tako indiferenten akt kakor stanje ali sedenje.

Knjiga ima mnogo vrlin, zdrave misli, zlata zrna, to rade volje hvalno priznavamo: a nekaj je, kar nas je ob čitanju od kraja do konca motilo. Vsaka knjiga, ki govori o vzgoji, mora pred vsem določiti, kaj je smoter, cilj vzgoje. Le če imamo pred seboj jasen cilj, moremo ubrati pravo pot in določiti sredstva vzgoje. To načelno vprašanje v Bežkovem vzgojeslovju ni povoljno rešeno. V početku knjige beremo: »Vzgoja v ožjem zmislu je zavedno, smotrno vplivanje dorastlih ljudi na nedorastle, seveda z namenom, da bi le-ti, kadar dorastejo, mogli samostojno vršiti življenjsko nalogo ter doseči svoj življenjski smoter« (132). »Kaj pa je pravzaprav življenjski smoter«, to je velik vprašaj, tako piše kritik v »Zvonu«, dr. Ilesič (Lj. Zvon 1915, 331). In na ta »velik vprašaj« ne najdemo v Bežkovi knjigi točnega odgovora. Ker pisatelj ne pove jasno, kaj mu je smoter življenja, zato iz knjige ne moremo razbrati, kaj mu je pravzaprav cilj vzgoje. In to je velika, bistvena hiba knjige. Enkrat piše avktor, da »učeni vzgojeslovci kot vrhovni smoter vzgoje vzpostavljajo n r a v n i z n a č a j«, (184). Drugič pravi: »Radi tesne zveze med vero in npravnostjo nekateri vzgojeslovci vzpostavljajo kot vrhnji smoter vse vzgoje vzgojitev n r a v n o - v e r s k e g a z n a č a j a, in tudi državnošolski zakon omenja med nalogami ljudske šole na prvem mestu n r a v n o - v e r s k o v z g a j a n j e« (249). Tako »nekateri vzgojeslovci«. Kaj pa avktor sam? Ko govori o »višjih vzgojnih smotrih«, pravi, da prva naloga

vzgoje je najskrbnejše negovanje altruističnih čustev; druga pa: »ustvariti iz gojenca človeka, ki se zaveda svojega življenjskega namena ter vseh svojih, zlasti tudi družabnih dolžnosti ter daje Bogu, kar je božjega, cesarju, kar je cesarjevega, ter narodu, kar je narodovega« (137). To se zdi jasno povedano. A že dve strani pozneje, v poglavju o patriotski vzgoji beremo: »Vse navedene vzgojne smotre lahko strnemo v skupno zahtevo: Vzgojitelj vzgajaj gojenca na verski in narodni podlagi za vrlega državljana, upoštevajoč njegovo individualnost, ki ga usposablja baš za ta ali oni stan« (139). Kdor to bere, čuti, da se tukaj nekaj ne ujema. In ta nejasnost, ta meglenost v pojmovanju vzgojnega cilja se vleče po vsej knjigi. Zakaj se ni g. pisatelj poprijel državnega ljudskošolskega paragrafa in na pojmu »npravno-verske vzgoje« zasnoval svojega vzgojeslovja? Državni zakon hoče, da se deca v šoli vzgajaj n r a v n o. Npravnost, ki naj jo šola uči, pa mora temeljiti v v e r i. In če učimo katoliške otroke, mora ta vera biti katoliška. Katoliška vera pa nam kaže naš zadnji cilj onstran groba! Da dosežemo svoj cilj, nam nalaga ista vera dolžnosti do nas samih, do bližnjega, do ožje in širše domovine, do Boga. »Nobenega etškega ali moralnega načela ni, tako lepo piše Bežek sam, ki ne bi bilo obseženo v krščanskih zapovedih in prepovedih, in zopet ni nobenega krščanskega pravila, ki bi nasprotovalo svetni ali filozofski etiki ali morali« (248). Vzgojati deco v teh dolžnostih, navajati jo, da stalno in radovoljno vrši zapovedi naše sv. vere, to in nič drugega, je cilj vzgoje. Če imamo pred

oči ta cilj, potem tudi ni težko, vzgojeslovno stvarino logično razporediti. V Bežkovi knjigi ni razvidno, kako se veže poglavje s poglavjem. V § 131. n. pr. govori pisatelj o 'vzgoji sočutnosti v obče'; v § 132. o 'boju proti lažljivosti'; v naslednjih dveh paragrafih o 'nравno-verski vzgoji' in o 'vzgoji državljske zavednosti in domoljubja' in v zadnjem paragrafu tega snopiča o 'umetniški vzgoji'. Po katerem načelu je tu snov porazdeljena, v resnici ni lahko pogoditi.

Dostavimo še to: gojenec potrebuje tudi zgledov, ki mu kažejo, kako živeti, boriti se za vzore in zmagovati. Najlepše zgledе dajo gojencu Kristus in svetniki katoliške Cerkve. G. Bežek nam navaja v svoji knjigi za zgled vedno samo stare Grke in Rimljane. Nič ne rečemo: kar je dobro, lepo, plemenito, je povsod vredno posnemanja; tudi od starih Grkov in Rimljanov se v vzgoji marsičesa učimo. A zakaj do konca molčati o velikih možeh, ki so nam z vsem svojim

mišljenjem in stremljenjem mnogo bliže, nego ti starogrški in rimski junaki. Francoski vzgojeslovni pisatelj Payot, čigar ime se v zadnjih letih večkrat bere v listih, ni baš prijatelj katoliški Cerkvi; on je zagovornik vzgoje brez vere. A Payot nas katoličane zaviada za naše svetnike. V svoji knjigi o vzgoji volje (*Éducation de la volonté*) pravi: »Škoda da nimamo, kakor katoliška Cerkev, življenjepisov svetnikov laikov, ki bi jih dali v roko mladini«. Mi jih imamo, a naš vzgojeslovni pisatelj jih ni uporabil. Seveda, v šolskih knjigah teh stvari ni našel, a da bi se sam ukvarjal z življenjem svetnikov, zato bržkone nima niti prilike niti časa. 'Vzgojni milieu' (149), v katerem živimo, ni ugoden za tako delo. In vendar, če kedaj, sedaj po svetovni vojski, bo potrebno, da mladina pozna krščanske junake, kakršni so: sv. Vincencij Pavl., Don Bosco, sv. Frančišek Asiški, sveta Elizabeta Turinška, sv. Frančiška Chantalska i. dr. *Fr. Ušeničnik.*

Beleške.

Glede Müllerjevega očitka o **degeneraciji Slovencev** (glej »Čas« 1915, str. 292) nam piše dr. Mal: Treba pogledati le uradne podatke in potem si vsak sam lahko napravi sodbo. Protiv vsemu stoje Slovenci više kot alpski Nemci. Vzemimo le koroško deželo, kjer žive Nemci in Slovenci v enakih razmerah in pogojih. Tam živi (po zadnjem štetju) v hiralnicah in ubožnicah 818 Nemcev in le 16 Slovencev; v razmerju s Slovenci bi jih smelo biti le okroglo 60. V zaporih in prisilnih delavnicah je 7 Slovencev in 293 Nemcev; sorazmerno bi jih ne smelo biti niti 30. Po naravi telesno pohabljenih je na Koroškem 1260 (vsega prebivalstva 396.228), na Kranjskem le 631 (kljub številnejšemu prebivalstvu, 525.925). Tudi Solnograška kaže v primeri s slo-

vensko Kranjsko silno žalostne številke (Prim. Österr. Statistik, N. F. I/2 71). Na zgornjem Koroškem ima vsaka vas svojega idiota ali še po več, na Kranjskem je to redka prikazen. Od vsakih 1000 prebivalcev na Koroškem, da rabimo primerjalen material, dočaka starost 60—70 let 70·9 Slovencev in le 57·5 Nemcev; starost nad 70 let dočaka 34·7 Slovencev in le 27·2 Nemcev (Österr. Statistik I/3, 19*). V sedanjem velikem borjenju narodov nemški predstojniki kranjskih polkov kar prehaliti ne morejo. Dober vojak mora biti pa telesno in duševno zdrav in krepak. Mens sana in corpore sano.

Italijanski državnik Giolitti napoveduje novo dobo **islama**. Tudi Nemec D. Trietsch je napisal brošuro »Der Aufstieg des Islam« (Berlin 1915),

v kateri sodi, da bo »islamski svet nov politični činitelj prve vrste«. Vsled svoje zveze z Nemčijo, misli Trietsch, da bo Turčija spet dobila izgubljene mohamedanske dežele (Albanijo, Kavkaz), daje maloazijske otoke, Ciper, Egipt in Sinaj, potem pa stari vpliv na islamski svet od Indije do Maroka, tako da bo započelo nad 200 milijonov mohamedancev nov svetovni imperij. V verskem oziru to ne bi bil vesel pojav. Bila bi to brez dvoma velika nevarnost, saj je islam po misijonskih poročilih že sedaj najhujši nasprotnik krščanskih misijonov. Seveda si pa ne moremo misliti, da bi Nemčija in Avstrija ob svojem močnem vplivu v Carigradu prepustili krščanstvo negotovi usodi ali celo staremu fanatizmu mohamedanskih ord. Upamo marveč, da se bo zlasti Avstrija zavedela svojih lepih tradicij in započela na vzhodu novo dobo »krščanske kulturne misije«.

Kronika vojsk. 11. oktobra je začela Bolgarija vojsko zoper Srbijo. Nato so napovedale vojsko Bolgariji: 15. oktobra Anglija, 16. oktobra Francija, 19. oktobra Italija. Od Rusije do 25. oktobra še ni bilo formalne napovedi.

Grb avstro-ogrske monarhije. V državnopravnem oziru je zanimivo, da je na novem grbu ne le Bosna-Hercegovina, ampak tudi Dalmacija v obeh grbih, v avstrijskem in posebej v ogrskem. Za državnopravne strokovnjake bo nastalo težko vprašanje, če je ta pojav refleks državnopravnih idej, kako si bo misliti razmerje Dalmacije do monarhije, ali tako kakor Bosne in Hercegovine, kot »Reichsland«, tako da bi morala biti tudi uprava izročena skupnemu ministrstvu? Gotovo zanimiv problem!

26. septembra 1915 je bila stoletnica »svete aliance«. Ta dan l. 1815 so jo sklenile Avstrija, Rusija in Prusija poleg manjših evropskih držav z zavezo, da bo v bodoče krščanstvo načelo njih politike, načelo, da »so vsi ljudje bratje in vsi narodi eno božje ljudstvo«. Žal, da so pustili Cerkev ob strani in tako je bila sicer lepa misel brez življenja in moči.

Zgodovinar Emil Michael S. I. je izdal nov (VI.) zvezek svoje »Geschichte des deutschen Volkes« (vom 13. Jahrh. bis zum Ausgang des Mittelalters). V prvih petih zvezkih je obdelal kulturno zgodovino (v I. gospodarsko, socialno in pravno zgodovino; v II. versko-nravno stanje, pouk in vzgojo; v III. nemško vedo in mistiko v 13. stoletju; v IV. nemško poezijo in glasbo; v V. upodablajoče umetnosti). Šesti zvezek obsega politično zgodovino (str. XXII + 512, M 10'40).

Družba sv. Mohorja je dala za l. 1915 svojim družbenikom šestero knjig: 1. Koledar za l. 1916. — 2. Dr. A. B. Jeglič, Mesija. — 3. Dr. K. Capuder, Zgodovina c. in kr. pešpolka 17. — 4. Dr. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 5. zv. — 5. Slovenske Večernice. — 6. Molitvenik: Presv. Evharistija. — Za doplačilo 80 v dobo še dr. Fr. Detelovo povest »Trojka«.

Knjige »Dědictví Svatojanského« l. 1915: 1. Dědův odkaz. Knjiha pro dospívající jinodny. Napsal K. Balík. — 2. Paměti Františka Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770—1816. Vydává Jindřich Skopec. Knjiha třetí (rok 1791—1801), část 1. (1791—1794). — 3. Soustavná katolická věrouka pro lid. Napsal Frant. Žák T. J. Díl první.

Glasnik »Leonove družbe«.

Novi ustanovniki »L. D.«:

Simon Zupan, duh. svetnik, župnik, Ježica (I. in II. obrok K 100).

Leopold Turšič, c. kr. vojni kurat (I. in II. obrok K 100).

Urednik: dr. A. Ušeničnik.

Naznanilo.

Vojska je prevrgla tudi naše načrte. Goriška tiskarna, ki ji je konz. svetnik P. Škrabec izročil svoj rokopis, (da bi mu bila bliže radi korektur), je morala sredi vojske ustaviti delo in pisatelj sam je takorekoč zakopan na Kostanjevici. Zato za letos 1. zvezek Škrabčevih »Izbranih spisov« ne more iziti. A tudi v Ljubljani se borimo z velikimi težavami. Tiskarji so domalega vsi v vojski in delo ne more naprej. Zato bomo mogli razposlati publikacije šele okrog novega leta.

Ker Škrabčevi »Izbrani spisi« za letos odpadejo, prejmejo člani poleg »Časa«

1. Colomove »Malenkosti«, roman;
2. dr. Grudnov zgodovinski spis »Župani v slovenski preteklosti«.

»Položnice« priložimo 1. zvezku »Časa« 1916. Tudi kar bo še drugega, bomo naznanili v 1. zvezku.

Želimo vsem prijateljem in sebi skorajšnji blažen mir, da bo mogoče zopet mirno kulturno delo.

Leonova družba.

»Leonova družba« je izdala in priporoča naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. Ljubljana 1903. 8 K, vezana 11 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. Ljubljana 1906. 10 K, vezana 13 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. Ljubljana 1911. 6 K, vezana 9 K.

Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, Sociologija. Str. XV + 840. Ljubljana 1910. K 8·50, vezana K 10·80.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.